

ALAPVETŐ JOGOK BIZTOSA
AZ ENSZ NEMZETI EMBERI JOGI INTÉZMÉNYE

Az alapvető jogok biztosa
mint fogyatékosügyi független mechanizmus

JELENTÉSE

az AJB-1045/2025. számú ügyben

A Napsugár Integrált Szociális Intézmény Csongrád-Csanád Vármegye intézményben ellátott
pszichiátriai betegek alapvető jogaival összefüggésben

Érintett szerv: Napsugár Integrált Szociális Intézmény Csongrád-Csanád Vármegye Tóhajlat
Otthon Ópusztaszer és Talizmán Lakóotthon Ópusztaszer

2025.

**Az alapvető jogok biztosának
Jelentése
az AJB-1045/2025. számú ügyben**

1. A vizsgálat megindítása, előzmények

Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbt.) 1. § (3) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa – a civil társadalom, különösen a fogyatékossgal élő személyek és az őket képviselő szervezetek bevonásával – biztosítja a 2007. évi XCII. törvénnyel kihirdetett, a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény (a továbbiakban: CRPD) 33. cikk 2. pontja szerinti független mechanizmus feladatainak teljesítését. Az Ajbt. 39/O.§ (1) bekezdése értelmében az alapvető jogok biztosa a fogyatékossgügyi független mechanizmussal kapcsolatos feladatainak a teljesítése érdekében rendszeresen vizsgálja – a 18. § (1)-(7) bekezdésére tekintet nélkül, beadvány és felmerült visszásság hiányában is – a fogyatékossggal élő személyek jogainak a Fogyatékossgügyi Egyezmény előírásainak való megfelelés szerinti érvényesülését.

Ezen feladatkörömben a fogyatékossgügyi független mechanizmus egyik vizsgálati céljaként a nagylétszámú bentlakásos intézményekben élő személyek alapvető jogai érvényesülésének monitorozását határoztam meg tekintettel arra, hogy az Ajbt. 39/O.§ (2) bekezdés alapján az alapvető jogok biztosa a 18. § (4) bekezdésében meghatározottakon túlmenően természetes személy alapvető jogával kapcsolatos visszásság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytat, ha a fogyatékossggal élő személy nem képes jogai védelmében fellépni vagy beadvány benyújtása aránytalan nehézséget jelentene számára.

A vizsgálat indokoltságát a fenti törvényi rendelkezéseken túl, a bentlakásos intézmények magas ellátotti létszáma önmagában is megalapozza, ugyanis a CRPD kifejezetten az önálló életvitel és az egyéni autonómia alapelveit deklarálja, amelyek a nagylétszámú otthonok működési diszfunkciói (személyi és tárgyi feltételek hiánya, túlsúfoltság) következtében hatványozottan sérülhetnek, ahogy azt több korábbi ombudsmani vizsgálat feltárta. Az intézményeknek azonban a szociális intézményi férőhelyek kiváltásának teljes megvalósulásáig is biztosítaniuk kell a fogyatékossggal élő személyek számára a minden embert egyenlő mértékben megillető emberi méltósághoz való jog, az egyenlő bánásmód követelményének, valamint a CRPD-ben rögzített követelmények érvényesülését.

A fentiek alapján *a bentlakásos intézményekben élő fogyatékossggal élő személyek alapvető jogainak monitorozása érdekében* a fogyatékossgügyi független mechanizmus keretében az Ajbt. 18. § (4) bekezdése alapján hivatalból indítottam eljárást a *Napsugár Integrált Szociális Intézmény Csongrád-Csanád Vármegye, Tóhajlat Otthon Ópusztaszer (a továbbiakban: Intézmény)* és *Talizmán Lakóotthon Ópusztaszer – I. és II. Lakóotthona (a továbbiakban: Lakóotthonok) működésének* alapjogi szempontú vizsgálatára.

2. Az érintett alapvető jogok és alkotmányos elvek

- *A jogállamiság elve és a jobbiztonság követelménye:* „Magyarország független, demokratikus jogállam.” [Magyarország Alaptörvénye (a továbbiakban: Alaptörvény) B) cikk (1) bekezdés];
- *A nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangja* „Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.” [Alaptörvény Q) cikk (2)-(3) bekezdés];

- *Az emberi méltósághoz való jog:* „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” [Alaptörvény II. cikk];
- *A szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog:* „Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.” [Alaptörvény IV. cikk (1)-(2) bekezdés];
- *Az egyenlő bánásmód követelménye és az esélyegyenlőség előmozdításának elve* „A törvény előtt mindenki egyenlő. Minden ember jogképes. Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.” [Alaptörvény XV. cikk (1)-(2) bekezdés];
- *A fogyatékosággal élők kiemelt védelme:* „Magyarország külön intézkedésekkel védi a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.” [Alaptörvény XV. cikk (5) bekezdés];
- *A testi és lelki egészséghez való jog:* „Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez.” [Alaptörvény XX. cikk (1) bekezdés].

3. Az alkalmazott jogforrások

- Magyarország Alaptörvénye
- Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbt.);
- Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2007. évi XCII. törvény (a továbbiakban: CRPD);
- A szerződések jogáról szóló Bécsi szerződés (Magyarországon kihirdette a 1987. évi 12. törvényerejű rendelet);
- A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (a továbbiakban: Fot.);
- A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (a továbbiakban: Szocvtv.);
- A személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet (a továbbiakban: SzCsM rendelet);
- A pszichiátriai betegek intézeti felvételének és az ellátásuk során alkalmazható korlátozó intézkedések szabályairól szóló 60/2004. (VII. 6.) ESzCsM rendelet (a továbbiakban: ESzCsM rendelet);
- Az Országos Fogyatékoságügyi Programról (2015-2025.) szóló 15/2015. (IV. 7.) OGY határozat (a továbbiakban: OFP);
- Az Országos Fogyatékoságügyi Program végrehajtásának 2022. évig tartó Intézkedési Tervéről szóló 1187/2020. (IV. 28.) Korm. határozat (a továbbiakban: Intézkedési Terv);
- A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.);
- Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.);
- A közétkeztetésre vonatkozó táplálkozás-egészségügyi előírásokról szóló 37/2014. (IV. 30.) EMMI rendelet;
- A fogyatékosággal élő személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhelyek kiváltásáról szóló 2019–2036. évekre vonatkozó hosszú távú koncepcióról szóló 1295/2019. (V. 27.) Korm. határozat;
- A panaszokról és a közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény.

4. A megállapított tényállás

A fogyatékoságügyi független mechanizmus keretében munkatársaim 2023. november 20-án helyszíni vizsgálatot tartottak az Intézményben és a Lakóotthonokban.

A vizsgálat a *Napsugár Integrált Szociális Intézmény Csongrád-Csanád Vármegye* (székhelye: 6760 Kistelek, Kossuth utca 41.; ágazati azonosítója: S0038108) ópusztaszeri telephelyén található *Tóhajlat Otthon Ópusztaszer* (6767 Ópusztaszer, Tóhajlat utca 133.; ágazati azonosítója: S0030228), valamint a *Talizmán Lakóotthon Ópusztaszer – I. és II. Lakóotthona* (6767 Ópusztaszer, Komócsin Zoltán u. 36.; ágazati azonosítója: S0273516 és S0506012) működésének alapjogi szempontú vizsgálatára terjedt ki.

Az Intézmény és a Lakóotthonok képviseletében a munkatársaimat a telephelyvezető fogadta. Az Intézmény és a Lakóotthonok képviselője részletesen bemutatta a vizsgált Intézmény és a Lakóotthonok működését, ismertette a jelenlegi feladatellátást, valamint a vizsgálat szempontjából releváns dokumentumok másolati példányát a munkatársaim rendelkezésére bocsátotta. Ezt követően munkatársaim megtekintették az Intézményt, a Lakóotthonokat és a hozzájuk kapcsolódó Zöldház Foglalkoztató Ópusztaszert (a továbbiakban: Foglalkoztató).

4.1. Az Intézményről és a Lakóotthonokról

Az Intézmény és a Lakóotthonok Ópusztaszer községben találhatóak, a település belső részén helyezkednek el. A pszichiátriai betegek bentlakásos intézményének az 1960-as évektől kezdődően az ópusztaszeri Pallavicini-kastély ad otthont. Az Intézmény 1997. december 10-én kezdte meg működését az épületben. A Lakóotthonok 2010. évben kezdték meg a működésüket.

Az Napsugár Integrált Szociális Intézmény Csongrád-Csanád Vármegye telephelyén működő Intézmény és Lakóotthonok fenntartója a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság (1132 Budapest, Visegrádi u. 49.), szakmai felügyeletüket a Csongrád-Csanád Vármegyei Kormányhivatal Hatósági Főosztály Szociális és Gyámügyi Osztálya látja el.

Az Intézmény a Szocvtv. 71.§-a szerinti pszichiátriai betegek tartós bentlakásos ellátását biztosítja. A Lakóotthonok a Szocvtv. 85/A. §-a szerinti pszichiátriai betegek szociális, rehabilitációs ellátását biztosító intézmények. Az Intézmény és a Lakóotthonok működése Csongrád-Csanád vármegye közigazgatási területére terjed ki. Az Intézmény a pszichiátriai betegek részére tartós ápolást, gondozást nyújtó bentlakásos intézmény, amely az igénybe vevő részére teljes körű ellátást biztosít a Szocvtv. 67. § (1) bekezdésében meghatározottak szerint.

Az Intézmény a vizsgálat idején ideiglenes hatályú, 2023. december 31-ig szóló¹, míg a Lakóotthonok határozatlan idejű működési engedéllyel rendelkeztek. A határozatlan idejű működési engedély feltételeként a személyes gondoskodást nyújtó intézményt az SzCsM rendelet 4. § (1) b) bekezdése szerint úgy kell kialakítani, hogy épületeinek építészeti megoldásai tegyék lehetővé az akadálymentes közlekedést.

Az SzCsM rendelet 41. § (4) bekezdés a) pontja szerint a bentlakásos intézmény akkor alkalmas gondozási feladatok ellátására, ha a lakószobában egy ellátottra legalább hat négyzetméternyi lakóterület jut és biztosított a folyamatos fűtés- és melegvíz-szolgáltatás. Az SzCsM rendelet 42. § (1) bekezdése értelmében a bentlakásos intézményi lakószobában legfeljebb négy személy helyezhető el. Ezeknek a kritériumoknak az Intézmény nem felelt meg. Az Intézmény az akadálymentesítés megvalósítása, az ellátottanként 6 m² lakóterület, valamint a lakószobánkénti legfeljebb 4 fő biztosítása esetén szerezhet határozatlan időre szóló működési engedélyt. A vizsgálat idején a 6 m²/fő alapterületi előírás már teljesült az Intézményben.

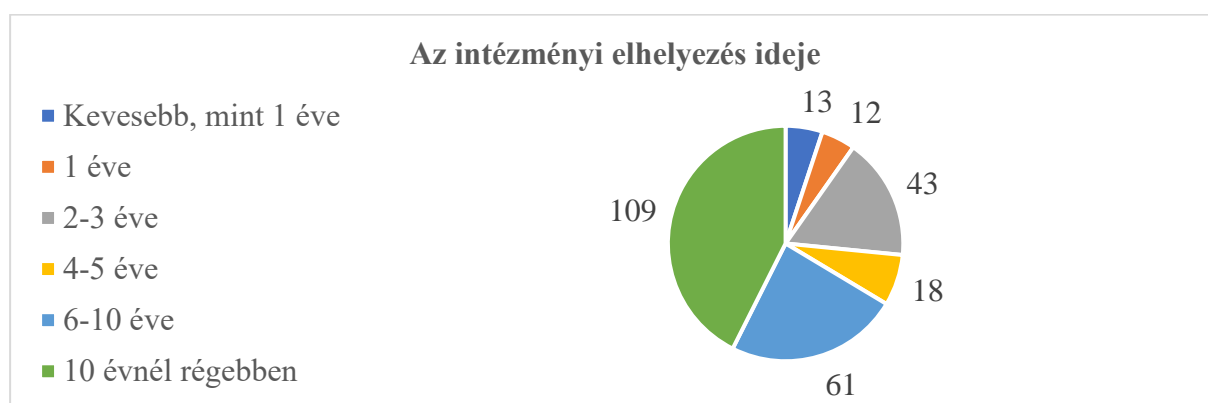
Az Intézmény rendelkezik a jogszabályi előírásoknak megfelelően elkészített Szakmai Programmal, Házirenddel, Szervezeti és Működési Szabályzattal (SZMSZ), valamint a további szakmai szabályzatokkal és protokollal.

¹ Az Intézmény működési engedélye a vizsgálatot követően 2026. december 31. napjáig meghosszabbításra került.

A Szakmai Programot és a Házirendet az Intézmény hirdetőtábláján, központi helyiségeiben, valamint az Intézmény internetes WEB oldalán is elérhetővé tették a dolgozók és az ellátottak számára.

4.2. Az Intézmény és a Lakóotthonok szolgáltatásait igénybe vevő személyi kör

Az Intézmény engedélyezett férőhelyszáma 260 fő, a Lakóotthonoké 12-12 fő (összesen 24 fő). A rendelkezésre bocsátott dokumentumok szerint az Intézményben a vizsgálat idején 256 fő, a Lakóotthonokban 12-12 fő (összesen 24 fő) pszicho-szociális fogyatékkal élő személy ellátásáról gondoskodtak. Az Intézmény férőhelykihasználtsága 98%, a Lakóotthonoké 100% volt. 28 fő másik bentlakásos intézményből, 8 fő Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetből (a továbbiakban: IMEI) és 220 fő a családjából, otthonából vagy az utcáról került az Intézménybe. Az Intézményi elhelyezés ideje az alábbiak szerint alakul:

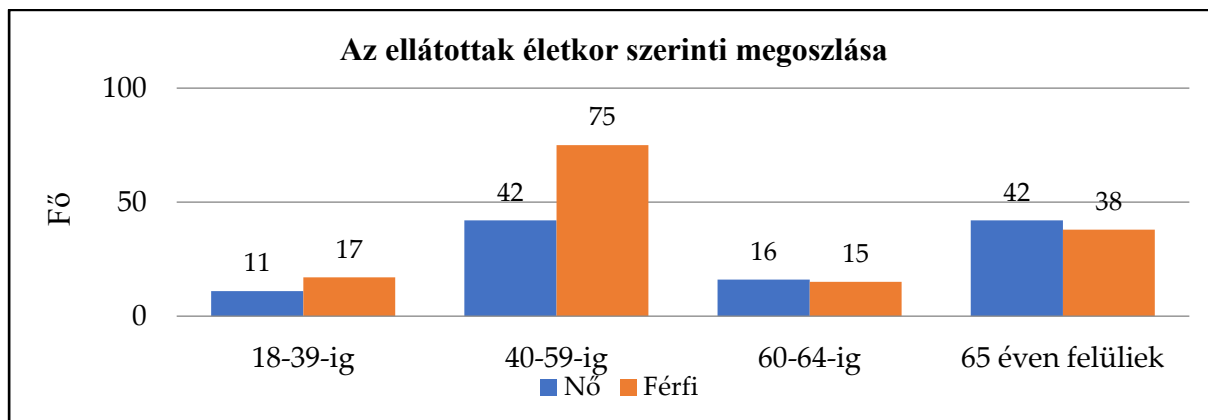
A kapott tájékoztatás szerint az ellátottakon a bentlakásos intézménybe kerülést követően megfigyelhető a hospitalizációs folyamat. Az intézményi élet a társadalom többi tagjától eltérő életritmust kényszerít az Intézményben élőkre. A betegség viselése mellett a szobatársakhoz való alkalmazkodás is hozzájárul a megterhelésekhez. A hosszú intézményi tartózkodás fokozza a szobatársaktól és az egészségügyi ellátástól való erős függőség érzetét. A hospitalizmus kialakulásában szerepet játszó indokolatlan ágyban fekvés főleg azoknál figyelhető meg, akik szoronganak, így irtóznak az ágy elhagyásától, kizárólag ott érzik magukat biztonságban.

Az ellátottak nemek szerinti megoszlása:

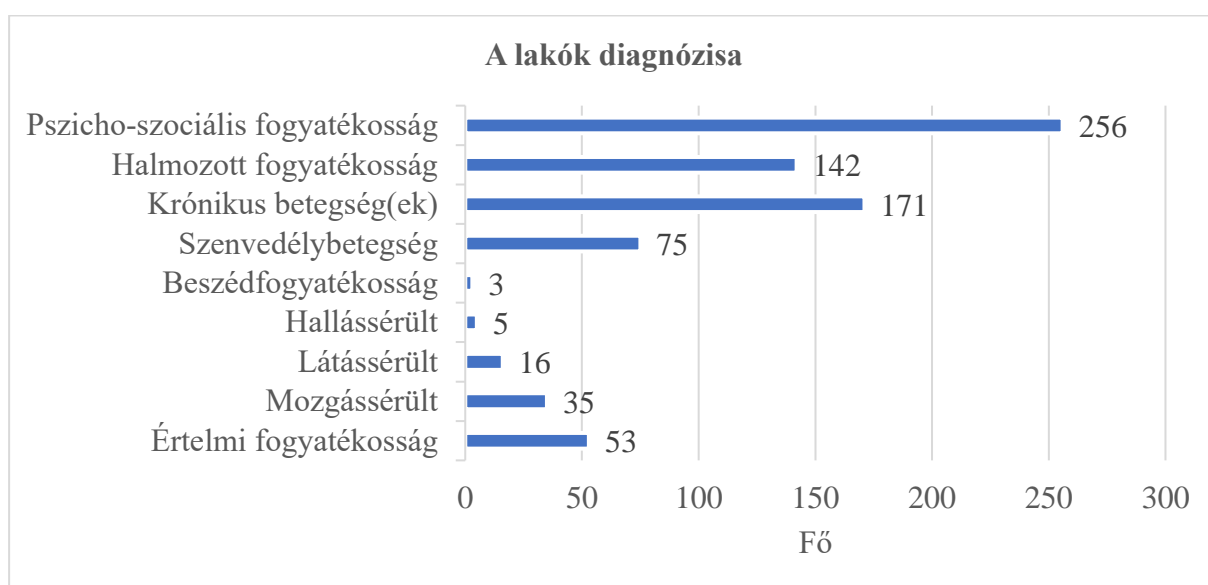
	Intézmény	Lakóotthonok
Nő	111 fő	8 fő
Férfi	145 fő	16 fő

Az Intézmény lakóközösségét az előregedés is jellemzi. Az ellátottak sok esetben évtizedek óta az Intézményben élnek, van, aki több, mint 50 éve. Az elmúlt évek tapasztalata alapján ugyanakkor a társadalmi problémák megnövelték a fiatalok arányát is.

Az Intézményben lakók életkor szerinti megoszlása az alábbiak szerint alakul:

Az Intézményben lakók diagnózisa:

Az Intézményben ellátottak családi és szociális állapota, kedvelt szabadidős tevékenységei

A kapott tájékoztatás szerint a beköltözőket és a felvételt kérelmezőket rossz szociális körülmények, családi konfliktusok jellemzik. Főként segélyből élnek, illetve egyre több a fiatal, akiknek semmiféle ellátásuk, rendszeres jövedelmük nincs, munkaviszonyban eltöltött szolgálati idővel nem rendelkeznek. Bár az életkoruk, valamint az önállóságuk foka miatt alkalmasak lennének lakóotthoni ellátásra, de a jövedelmi viszonyaik, illetve jelenlegi pszichés állapotuk miatt nem tudják ezt az ellátási formát igénybe venni.

Az Intézmény dolgozói társadalomérzékettyítő programokkal kívánják felhívni a figyelmet a lakók nehézségeire. Az Intézmény közvetlen környezetében már elfogadták a lakókat, akik szívesen vesznek részt Intézményen kívüli szervezett programokon.

A sporttevékenységben való részvétel az intézményen belül történik. A sporttevékenységeket gyógytornász szervezi.

Az Intézmény lakói közül 182 főnek van kedvelt hobbi, szabadidős tevékenysége: színjátszó kör, bibliaóra és szentmise, irodalmi kör, Tóhajlat Színjátszó Csoport foglalkozásai, ülőtánc, átmozgató torna, szintetizátor alapismeretek óra, könyvtárlátogatás, versíró és rajzpályázatok, faluséta, hímző és varrókör foglalkozás, kreatív foglalkozás. Ehhez a tevékenységhez 43 fő igényel segítséget, akik főként mozgásukban akadályozott lakók, és elsősorban ülőtánc órákon, gyógytornán, falusétán vesznek részt.

A hitélet és a szabad vallásgyakorlás feltételei biztosítottak az Intézményen belül, illetve az ellátottak kijárnak a településen található római katolikus templomba is. A különböző felekezetek képviselői igény szerint felkeresik a lakókat.

Az Intézményben ellátottak közül 231 fő gondnokság alatt áll. Hivatásos gondnok 161 fő részére került kirendelésre. Ezt a feladatot 17 hivatásos gondnok látja el.

Az ellátottak többsége (67%) esetén a mentális állapotuk nem teszi lehetővé ügyeik önálló vitelét, ehhez több-kevesebb segítségre van szükségük. A cselekvőképes ellátottak jellemzően ügyeik intézésében és a pénzkezelésben a szociális munkatársak segítségét igénylik.

Az Intézményben élők viselkedési kockázatai

Általános tapasztalat, hogy a pszichiátriai betegek alkalmazkodó képessége alacsony szinten van, a beilleszkedésük sok esetben nehézkes. Sok a konfliktus egymás között, amiket kezelni kell. A lakók 85%-ának konfliktuskezelési problémái vannak, amely a helyi társadalomba történő beilleszkedés lehetőségét – a többségi társadalom feltételezhető elutasítása miatt – nagy mértékben csökkenti. Ugyanezt a tényt erősíti, hogy az ellátottak 46%-a rendelkezik valamilyen közösségi részvételt nehezítő, aszociális jeggyel (pl. higiénia hiánya).

A Házirend betartása szempontjából vannak jobb és rosszabb időszakok, a téli időszak e tekintetben általában nehezebb. A lakók 60%-a dohányzik, ők gyakran megszegik a Házirendet, mert nem a kijelölt bel-, és kültéri dohányzóhelyeket használják, és ez tűzvédelmi szempontból veszélyforrást jelent. Az Intézmény munkatársai igyekeznek a lakóközösséget arra ösztönözni, hogy az ellátottak egymást is sarkallják szabálykövető, továbbá egészséges életmódra.

A lakók körében előfordul az alkoholfogyasztás, a szerhasználat 59 fő esetén jelent viselkedési kockázatot. Az Intézmény jó kapcsolatban áll a helyi vendéglátó egységekkel, amelyek dolgozói figyelemmel vannak arra, hogy az ellátottak gyógyszert szednek, így mértéket kell tartaniuk az italfogyasztás terén.

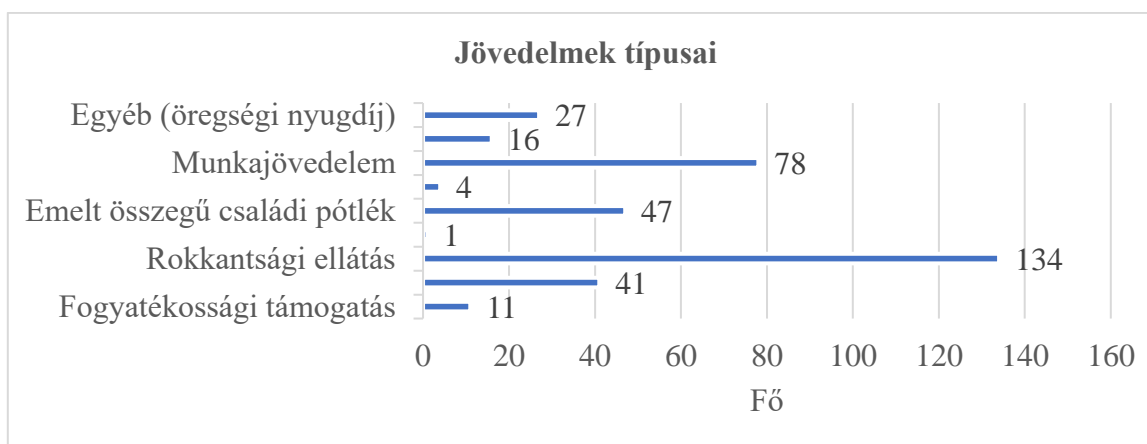
Az ápoló személyzet legfontosabb feladatai közé tartozik a lakók mentális állapotának változásait észlelni és továbbítani a vezető ápoló, illetve az orvos felé. A gyógyszerelés rendszeressége és pontossága rendkívül nagy jelentőséggel bír. Az öngyilkossággal való fenyegetést az Intézmény minden esetben rendkívül komolyan veszi, így egy 2019. évben történt öngyilkosság után, a hasonló esetek megelőzése érdekében az Intézmény rácsot szereltetett az emeleti ablakokra.

Az Intézményben ellátottak iskolai végzettsége, munkaerőpiaci és jövedelmi helyzete

A lakók 25%-a rendelkezik valamilyen szakiskolai végzettséggel, ugyanakkor a többségük (59%) alapkörű vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséget szerzett.

Az ellátottak közül 72 fő nem aktív korú, nyugdíjas, vagyis nem foglalkoztatható. 98 fő aktív korú, de inaktív. Az aktív korúak közül a vizsgálat idején 69 fő vett részt fejlesztő foglalkoztatásban, és 18 fő akkreditált foglalkoztatásban. A foglalkoztatás a Foglalkoztatóban és az Intézményben biztosított.

Az Intézményben ellátottak jövedelmi helyzete:

Az ellátottak közül mindenki rendelkezik valamilyen rendszeres jövedelemmel. Az ellátottak havi átlagjövedelmének összege a vizsgálat idején 107.447 forint/hó/fő volt.

A várólistán lévő személyek főbb jellemzői

Az Intézményi várólistán a vizsgálat időpontjában 80 fő pszichiátriai beteg szerepelt, ebből a sürgősséggel várakozók száma 39 volt.

Az egészségügyi ellátási igény mellett a várakozók körében fő problémaként előtérbe került a szociális rászorultság. A várakozók alacsony jövedelemmel rendelkeznek, a teljes térítési díjat Intézménybe történő felvételük esetén mindössze 3 fő lenne képes megfizetni.

Az új ellátott felvételénél egyre több a pszichiátriai kórkép mellé magatartás- és személyiségzavarral küzdő, impulzuskontroll-zavarral, mentális retardáció diagnózissal érkező ellátott. A várólistán lévő személyek átlagéletkora 59 év volt. A várakozók közül 28 fő áll gondnokság alatt, a többiek esetében folyamatban van a gondnokság alá helyezés.

A Lakóotthonok várólistáján a vizsgálat időpontjában 4 fő pszicho-szociális fogyatékosággal élő személy szerepelt. A Lakóotthonokban előfordul, hogy kikerülnek onnan az ellátottak és visszatérnek saját társadalmi, családi közösségükbe. 2021-ben például 2 fő ellátott rehabilitációs célú lakóotthoni ellátása szűnt meg saját kérésükre, a sikeres szakmai munkának köszönhetően. A helyükre felvételt nyert lakók általában az Intézmény ellátottjaiként kérik intézményi jogviszonyuk megszüntetését, és kérelmezik lakóotthoni felvételüket.

2023-ban a vizsgálat időpontjáig 22 fő intézményi hely ürrült meg, 13 fő elhunyt, 9 fő kiköltözött.

4.3. Az Intézmény és a Lakóotthonok személyi és tárgyi feltételei, működése

4.3.1. Személyi feltételek

Az ópusztaszeri telephelyek engedélyezett szakmai álláshelyeinek száma 78 fő. A Lakóotthonokban és a Foglalkoztatóban szakmai álláshelyet betöltő személyek mindegyike szakképzett, a szakképzettségi arány ezekben az esetekben 100%. Az Intézményben engedélyezett szakmai álláshelyek száma 71 volt, amelyből a vizsgálat idején 2 álláshely volt betöltetlen. Az Intézmény munkavállalói között a szakképzettségi arány 88%.

Az Intézményben, a Lakóotthonokban és a fejlesztő foglalkoztatásban engedélyezett és betöltött szakmai álláshelyek alakulása:

Szakmai létszám munkakörönként	Engedélyezett létszám	2023.11. 20-án betöltött
Részlegvezető	1	1
Vezető ápoló	1	1
Szociális és terápiás munkatárs	7	7
Ápoló/gonozó	62	60
Lakóotthonok	3	3
Fejlesztő foglalkoztatás	4	4
Összesen	78	76

A táblázat adatai szerint a létszámhiány kizárólag az ápoló munkakört érinti. Az üres álláshelyek folyamatosan meghirdetésre kerülnek a közsféra hivatalos állásportálján, és egyéb hirdető felületeken. A helyszíni vizsgálaton kapott tájékoztatás szerint a 2 üres álláshely betöltése is már folyamatban van.

Az intézménylátogatás időpontjában ápolói, gondozói munkakörben 7 férfi és 53 nő dolgozott, a Lakóotthonokban és a Foglalkoztatóban 1-1 férfi segítette a 2, illetve 3 női foglalkoztatott munkáját.

Az Intézmény kiemelt figyelmet fordít a munkavállalók képzésére, továbbképzésére. Az Intézmény a korábbi évekhez hasonlóan 2023-ban is képzési, továbbképzési tervvel rendelkezett. A képzési terv szerint 5 fő munkavállalónak szükséges ápoló, illetőleg szociális gondozó és ápoló szakképesítés megszerzése, amely képzések 2023-ban már több éve folyamatban voltak. Szociális és mentálhigiénés szakgondozó szakképesítést 13 fő munkavállalónak szükséges szereznie, 6 fő képzése 2023 szeptemberében vette kezdetét, a további 7 fő képzése pedig 2024 szeptemberében. Mindezek mellett 5 fő segédgondozónak szükséges a pszichiátriai betegek segítője szakképesítés megszerzése, amely képzés tervezése jelenleg folyamatban van. Az Intézmény korábban bekapcsolódott az ún. „Nő az esély” programba, ahol a bevont 16 főből 9 fő maradt az Intézményben gondozói álláshelyen.

4.3.2. Tárgyi feltételek

Az Intézmény és a Lakóotthonok a legközelebbi buszmegállótól gyalogosan kb. 5 perc alatt közelíthetők meg, ami a dolgozóknak, a lakóknak és a hozzátartozóknak egyaránt könnyebbséget jelenthet. Az Intézmény és a rehabilitációs célú Lakóotthonok jól megközelíthető helyen, lakókörnyezetben fekszenek.

Az Intézmény épületét eredetileg vadászkastélyként használták. A kastélyépület 1964-től kezdődően bentlakásos szociális intézményként működik. A kastélyépületben, mint gondozási egységben 2 szinten helyezkednek el a 4-5 ágyas szobák, összesen 85 férőhellyel. A kastélyépületben a férfiak és a nők elhelyezése külön szárnyakon történik. A kastélyépületben főként az idős, mozgásukban korlátozott személyeket helyezik el. A magas ellátotti létszám miatt a kastélyépületet 1981-ben kibővítették egy négyszintes pavilon épülettel, amelyben 1, 2, 3 és 4 ágyas szobákban biztosított az ellátottak lakhatása. A pavilonban összesen 3 szinten helyezkednek el a lakók, ez a gondozási egység 175 férőhellyel rendelkezik. A pavilon épületben is vegyesen kerülnek elhelyezésre az ellátottak, de itt nagyobb számban található fiatalok és az aktív korosztály tagjai. A pavilon és a kastélyépület bár folyamatosan karbantartott, mégis több tekintetben elöregedő infrastruktúra jellemzi. A kastélyépület nem áll műemléki védelem alatt, így az átalakítások könnyebben elvégezhetőek, mivel azonban annak építészeti stílusát meg kívánják őrizni, így a javítási, átalakítási költségek magasabbak az egyéb

épületekhez képest. Az elmúlt években több tisztasági festés, külső szennyvízelvezető rendszer felújítás, konyhafelújítás és a tűzjelző rendszer cseréje is megvalósult az épületben.

A Lakóotthonok 2010-ben készültek el, az épületek állaga ez okból kifolyólag újszerű. A Lakóotthonok teljesen akadálymentesek, épületenként 6 darab 2 férőhelyes lakószobával rendelkeznek. Az Otthonokban közös nappali és folyosó, étel melegítésére alkalmas teakonyhák és hozzájuk tartozó kamrák, közös étkezők, fürdőszobák, valamint nemenként elkülönített mellékhelyiségek és segítő személyzeti szoba található.

A nagy méretű szobáknak köszönhetően a 6 m²/fő alapterületi előírás 2022 óta a Lakóotthonokban és az Intézményben egyaránt biztosított, minden ellátott vonatkozásában. A nagy ellátotti létszám miatt ugyanakkor az Intézmény néhány lakószobájában elhelyezett személyek száma meghaladja az SzCsM rendelet 42. § (1) bekezdése szerinti 4 fős előírást, hiszen az 1, 2, 3 és 4 ágyas szobák mellett 7 darab 5 ágyas lakószoba kialakítására is szükség volt. Ezen túlmenően a helyszíni vizsgálat során az is kiderült, hogy több esetben egymásból nyíló szobákban valósult meg a lakók elhelyezése. A helyszíni vizsgálat során kapott tájékoztatásból kiderült, hogy ugyan az elmúlt években több SzCsM rendeletnek való megfelelés irányába ható, pozitív irányú változás is történt, a kisebb szobákat azért nem tudják kivitelezni, mert nem áll módjukban további falakat húzni az épületek lakószobáiban. Mindezek ellenére az Intézményben igyekeznek figyelembe venni a lakók arra vonatkozó igényét, hogy kivel szeretnének, illetve nem szeretnének egy szobába kerülni. Az újonnan felvett ellátottaknak egyébiránt 1 hónap áll rendelkezésükre, hogy megismerkedjenek a többi lakóval, és az esetleges konfliktusok elkerülése érdekében ezen időszak alatt derül ki az is, hogy az egyes lakóknak kivel lehet a továbbiakban együtt laknia.

A helyszíni vizsgálat idején kapott tájékoztatás szerint, az akadálymentesített Lakóotthonokkal ellentétben, a tárgyi feltételek vonatkozásában az akadálymentesítés nem teljes körű az Intézmény épületeiben, ugyanis a rámpák részben hiányoznak, a lift csak a pavilon épületben biztosított, a kastélyépületben tervezési szinten van, a taktilis vezető sávok a vak és gyengénlátó személyek tájékozódásának megkönnyítésére pedig nem állnak rendelkezésre. Az Intézmény ennek ellenére rendelkezik mozgáskorlátozott személyek számára kialakított mosdóhelyiségekkel, fürdőszobákkal. A közlekedők és bejárati ajtók szélessége megfelel a kerekesszékekkel történő közlekedésre, küszöbök nem nehezítik a mozgáskorlátozottakat a közlekedésben, azonban kapaszkodók nem állnak rendelkezésre.

Az SzCsM rendelet 41. § (4) b) bekezdése szerint a bentlakásos intézmény akkor alkalmas gondozási feladatok ellátására, ha 10 ellátottra legalább egy fürdőkád vagy zuhanyzó, valamint nemenkénti illemhely jut és biztosított a folyamatos fűtés- és melegvíz-szolgáltatás. A 2022. évi szakmai beszámoló szerint az Intézményben és a Lakóotthonokban a zuhanyzók és nemenkénti illemhelyek száma megfelel a jogszabályi előírásoknak, a mosdóhelyiségek egy része felújított, akadálymentesített, a zuhanyzók függönnyel, az illemhelyiségek ajtóval felszereltek, azonban néhány illemhelyiségben a wc ülőkék hiányoztak. A pavilon épületben található vizes blokkok jelenleg kifogásolható állapotúak, felújításuk aktuális lenne. A helyszíni ellenőrzéskor kapott tájékoztatás szerint a bútorzat és a padlózat cseréje időszerű lenne. A folyamatos fűtés- és melegvízszolgáltatás az Intézmény és a Lakóotthonok valamennyi lakója számára biztosított, az Intézményben a vizsgálatot megelőző évben a radiátorok cseréjére is sor került a fentebb említett fűtőkorszerűsítés keretein belül.

A 2022. évi szakmai beszámoló szerint az Intézményben valamennyi SzCsM rendelet 41. § (2) bekezdés d) pontjában foglalt közösségi együttlétre, tevékenységre, valamint mentális gondozásra szolgáló helyiség, így többek között társalgó, könyvtár, foglalkoztató és imaterem is rendelkezésre áll. Ezekben a helyiségekben a nagymozgást fejlesztő sporteszközök, gépek, csocsó és biliárdasztal, továbbá televízió és rádió is a lakók rendelkezésére áll. A lakók közösségi együttlétét szolgálják továbbá az épület gondozási egységeiben, továbbá a Lakóotthonokban kialakított, az SzCsM rendelet 41. § (2) f) bekezdésének megfelelő, tágas és világos közösségi helyiségek, ahol a lakók szabadon beszélgethetnek, különféle társasjátékokat

játszhatnak, sakkozhatnak és az Intézmény által szervezett beltéri vetélkedők is itt kerülnek megtartásra.

Az Intézményben fejlesztő foglalkoztatási célú varroda, ruharaktár, modern, felújított főzőkonyha, étkező, büfé, fodrászat és orvosi szoba, valamint 6 betegszoba is található. A varrodában 4 lakó dolgozik, egyikük varrónői szakmával rendelkezik. Itt varrják bele az ellátottak neveit a ruháikba.

Az étkezés céljából kialakított helyiség a 2022. évi szakmai beszámoló szerint nem elegendő valamennyi ellátott számára. A részlegvezetőtől kapott tájékoztatás szerint a pavilon épületben az étkező bővítésére lenne szükség, az ugyanis szűkös és a tálalás előírásai is nehezen tarthatók be, így a magas ellátotti létszám miatt több turnusban kell történnie az étkezésnek.

Az Intézményben 10 fő él párkapcsolatban. Az 5 pár (házastársak, élettársak) számára a külön lakószoba biztosított az SzCsM rendelet 42. § (2) bekezdése rendelkezéseivel összhangban. Az Intézményben a magánélet biztosítására kizárólag erre a célra szolgáló intimszoba került kialakításra.

Általánosságban elmondható, hogy az Intézmény infrastrukturális feltételeit tekintve folyamatos javítások, hiánypótlások, fejlesztések szükségesek. Az Intézmény épületeire folyamatosan költenek, azonban jellemző, hogy amíg egy-egy épületrész felújítása tart, addig az épület további részei, valamint a másik épületegység gyorsabb ütemben amortizálódik. A bútorzat, a berendezési és felszerelési tárgyak amortizálódtak, cseréjük, pótlásuk szükséges.

A lakószobákban és a közös használatú terekben, a mosdókban és a fürdető helyiségekben a helyszíni vizsgálat alkalmával munkatársaim tisztaságot és rendet tapasztaltak. A részlegvezető tájékoztatása szerint ez részben annak köszönhető, hogy munkatársai a mentálhigiénés fejlesztések során külön törekednek arra, hogy tudatosságra neveljék a lakókat és igényük legyen arra, hogy saját környezetük tiszta legyen. Ágyipoloska fertőzés az Intézményben nem volt.

Azon kevés lakó, akinek erre igénye volt, saját személyes tárgyakat, bútorokat, technikai eszközöket (pl. TV, rádió) helyezett el a szobájában, ezzel téve a lakókörnyezetét barátságosabbá, otthonosabbá. A vizsgálat során elhangzottak szerint az a tapasztalat, hogy a lakók többségének erre – habár a lehetőség adott lenne – egyáltalán nincs igénye. Az ellátottak, amikor étkezni vagy más programokra mennek, bezárhatják szobáikat.

Intézményi férőhelykiváltás

Az Intézmény 2017. évben készült, 2023 decemberében felülvizsgált férőhelykiváltási terve tartalmazza az Intézmény támogatott lakhatás keretében történő, jövőbeni kiváltására vonatkozó szakmai elképzeléseket, amelyeket a CRPD és a Fot. emberi jogi szemlélete, továbbá az 1295/2019. (V. 27.) Korm. határozatban foglaltak indokolnak.

A 260 férőhelyes Tóhajlat Otthon Ópusztaszer esetében indokolt valamennyi férőhely kiváltása. Az ellátottakat elfogadták a településen, aktív tagjai a helyi szervezeteknek, míg az intézmény munkavállalóinak fele helyi lakos. A kiváltást Ópusztaszeren, illetve a szomszédos településeken, Bakson és Pusztaszeren célszerű megoldani, felhasználva, illetve bővítve a már meglévő szolgáltatói hálót. Ópusztaszerre azon lakók kitagolását tervezik támogatott lakhatásba, akik a fejlesztő foglalkoztatásba bevonhatók és önellátóbbak. Baksra és Pusztaszerre azon lakók elhelyezését tervezik, akiknek nagyobb ápolási és gondozási szükségleteik vannak. *A lakók elhelyezéséhez a kiváltási terv szerint szükséges:*

- Ópusztaszer településen 2 db 25 férőhelyes lakócentrum, 4 db 12 férőhelyes lakóépület, és 1 db 8 férőhelyes lakás, amely összesen 106 fő lakhatását biztosítja;
- Baks településen 2 db 25 férőhelyes lakócentrum, 3 db 12 férőhelyes lakóépület, és 3 db 6 férőhelyes lakás, amely összesen 104 fő lakhatását biztosítja;
- Pusztaszer településen 2 db 25 férőhelyes lakócentrum, amely összesen 50 fő lakhatását biztosítja.

Az ellátottak közel 90%-ának szüksége van a támogatott lakhatáshoz szükséges készségek fejlesztésére. A terv megállapítja, hogy magas azon ellátottak aránya, akik önellátásukhoz jelentős segítséget, továbbá akik szabadidős tevékenységük megvalósításához dolgozói segítséget igényelnek. Az esetükben felmerülő akadályok olyan kockázati tényezőt jelentenek, amely jól összehangolt stratégiai tervezést igényel. Az ellátottak önálló életvitel fejlesztéséhez szükséges készségek elsajátításához oktatásokat kell szervezni. Az így megtanult készségek gyakorlása és megfelelő színvonalú alkalmazásának megerősítése beépül minden ellátott egyéni fejlesztési tervébe. Ennek megfelelően egyéni és kiscsoportos foglalkozások keretében, elsősorban az Intézményben történik meg az önkiszolgálással és önellátással kapcsolatos készségek fejlesztése és gyakorlása, amely során az önkiszolgálás, önellátás, háztartási ismeretek, biztonság, kockázat, segélykérés, eszközismeret és kezelés, önvédelem, pénz beosztása és gazdálkodás, munkavállalás, jogok és kötelezettségek, ügyintézés, közlekedés, helyismeret, intimitás, együttélési szabályok, életrajz-feldolgozás, szabadidő eltöltése, művészeti tevékenység fejlesztése történik. A felkészülés során fontos módszertani szempont, hogy a segítő egyre kevésbé vegyen részt az adott tevékenységben, ezzel is segítve az ápoló-gondozó személyzettől való függés csökkentését.

A lakók egyéni készségeit, valamint életminőségi igényeiket figyelembe véve a férőhely kiváltás során a lakhatás mellett meg kell szervezni a felügyeletet, az étkeztetést, a gondozást, a készségfejlesztést, a tanácsadást, a szállítást és a háztartási vagy háztartást pótló segítségnyújtást. Emiatt a lakhatást biztosító ingatlanok mellett mindenképpen szükségesnek mutatkozik a szolgáltató központok kialakítása településenként. Ezen szolgáltatási elemek közül a felügyelet és a gondozás nagysága – az ellátottak állapotából fakadóan – erősen felülreprezentált.

A szociális alapszolgáltatások biztosításához a kiváltási terv szerint szükséges:

- Ópusztaszeren 1 db szolgáltató központ, amely rendelkezik: 1 db főzőkonyhával, 1 db mosodával, 1 db varrodával, az étel- és személyszállításához szükséges gépjárművek részére alkalmas garázzsal, a karbantartási feladatok elvégzéséhez szükséges műhellyel, 2 db 9-9 fő szállítására alkalmas gépjárművel, 1 db ételszállításra alkalmas haszongépjárművel;
- Bakson 1 db szolgáltató központ, amely rendelkezik 1 db tálaló konyhával, foglalkoztatásra alkalmas helyiséggel és tornateremmel;
- Pusztaszeren 1 db szolgáltató központ, amely rendelkezik 1 db tálaló konyhával és gyógytorna teremmel.

Az ópusztaszeri szolgáltató központban biztosítva lenne a pszichiátriai szakellátás, itt kerülne kialakításra a főzőkonyha, mosoda, műhely. A terv szerint a pusztaszeri és a baksi szolgáltató központ nyújtana lehetőséget a pszichiátriai betegek részére az öntevékenységre. Az önsegítésre építve biztosítható lenne az ellátást igénybe vevők igényei alapján a kulturális, szabadidős, tájékoztató, képzési, átképzési állasközvetítő, védett lakhatást elősegítő, lakossági és családi programok, találkozók szervezése lebonyolítása. Ezen túlmenően, az intézmény szolgáltatásai körében egyéni, csoportos, pár- és családterápiákat is szervezhet. Olyan programokat szeretnének biztosítani, amelyek lehetővé teszik az ellátást igénybe vevőknek a társadalomba, korábbi közösségükbe történő visszailleszkedését. Az intézmény a pszichiátriai betegek ellátása mellett szolgáltatást nyújthat és ösztönzően hathat elsődlegesen prevenció céljával a mentálisan sérült, krízisben lévő személyek részére is.

A fejlesztő foglalkoztatás már meglévő helyiségeiben továbbra is irodai papíráru gyártása a cél, azonban a kiváltás során ennek kapacitásait bővíteni szükséges. A baksi és pusztaszeri szolgáltató központokban fejlesztő foglalkoztatást kívánnak elindítani épülettakarítás és parkgondozás tárgykörben.

Az Intézmény kiváltási terve konkrét kimutatásokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a kiváltás végrehajtása milyen típusú és mekkora anyagi forrásokat igényelne.

Az Intézmény férőhelykiváltási terv 2026. évig történő megvalósítással tervez, azonban forráshiány miatt, a helyszíni vizsgálat időpontjáig annak megkezdésére nem nyílt lehetőség.

4.3.3. Az Intézmény által nyújtott szolgáltatások

Az Intézmény a Szoctv. 67. § (1) bekezdésében meghatározott teljes körű ellátást igyekszik biztosítani az ellátottak számára, így:

- a lakhatást,
- az egészségügyi ellátást (rendszeres orvosi felügyeletet, szükség szerint szakorvosi ellátáshoz történő hozzájutást, ápolást, gondozást),
- a mentálhigiénés ellátást (személyre szabott bánásmódot, konfliktuskezelést, családi és társadalmi kapcsolatok ápolását, a hitélet gyakorlását),
- a foglalkoztatást (az egyéni állapotnak megfelelő szellemi és fizikai aktivitás fenntartását, megőrzését, kulturális és szabadidős programok biztosítását),
- szükség szerint a ruházattal és textíliával történő ellátást (azon ellátottak részére, akik nem rendelkeznek megfelelő ruházattal és textíliával),
- az étkezést (napi 3+2 alkalommal az ellátott egészségi állapotának megfelelően, szükség esetén diétás étkezés biztosításával).

4.3.3.1. Az Intézmény egészségügyi ellátással kapcsolatos szolgáltatásai, gyógyszerellátás

A részlegvezető tájékoztatása szerint az Intézmény minden lakója részére biztosított az egészségügyi alapellátás. *Az Intézménnyel megbízási szerződésben álló intézményi orvos heti 16 órában, 2 fő megbízási szerződés alapján foglalkoztatott pszichiáter szakorvos heti 5 órában rendszeres vizitekkel, valamint állandó telefonos kapcsolat mellett látja el a lakókat, mindemellett pszichoterápiás foglalkozásokat tart.*

Az ellátás ezen formája ugyanakkor nem áll összhangban az SzCsM rendelet 2. számú mellékletében foglalt minimumkövetelményekkel².

Aki nem az Intézmény orvosát választja házi orvosául, a döntéséről a vezető ápolót tájékoztatni köteles. A szabad orvosválasztással felmerülő többletköltségek a lakót terhelik.

Az Intézmény a kisteleki, illetve szegedi szakrendelőbe történő szállítást a saját 2 db gépjárművével (egy régebbi és egy új autóval) díjmentesen biztosítja, szükség esetén betegszállítót vesz igénybe, és az ellátottak mellé, indokolt esetben kísérő személyzetet biztosít. Utóbbi feladatra van külön kijelölt kísérő.

A fogászati szűrést és ellátást Ópusztaszer községben, a szakorvosi ellátást szükség esetén Kistelek és Szeged rendelőintézeteiben biztosítják. Egyéb szűrővizsgálatok szervezése folyamatosan történik az Intézményben, az ellátottak egészségi állapotának javítása érdekében. A helyszíni vizsgálatkor kapott információk alapján a vérvételt helyben is el tudják végezni, fulladásos betegségek esetén szintén tudnak helyben segíteni.

A szakszemélyzet rendszeresen tart egészségmegőrzést szolgáló felvilágosítást az egészséges táplálkozás, a párkapcsolatok és a biológiai szükségletek, valamint a helyes viselkedési normák témakörökben, amely előadások megszervezése a vezető ápoló feladata.

Az Intézmény gondoskodik a szükséges alapápolási feladatok elvégzéséről. Az ápolás team munkában, a háziorvossal, pszichiáter szakorvossal, a mentálhigiénés csoporttal, az ápoló személyzettel együttműködve történik. Az intézmény az ellátottak részére a tisztálkodáshoz biztosítja a szükséges eszközöket és igény szerint a szakdolgozói segítséget. A protokollok szerint végzik az ellátottak higiénés ellátását: fürdetés, hajmosás, borotválás, körömápolás, szájtoalett stb. Az elvégzett műveleteket a névre szóló dokumentációban adminisztrálják. Az ápolási tevékenység során havonta helyben kerül elvégzésre a testsúlymérés, a vérnyomásmérés, a vércukorszint mérése, szükség esetén a vizeletvizsgálat.

A szakmai rendeletben előírt alapgyógyszer készletet, ezen belül az eseti és a rendszeres gyógyszereket a házi orvos – takarékosági szempontokat is szem előtt tartva – minden hónapban felülvizsgálja.

² SzCsM rendelet 2. számú melléklet V. fejezete értelmében 200 fő ellátottat meghaladó intézményekben az orvosi ellátást *heti 4 óra és 1 fővel* kell biztosítani, amely *magába foglalja a szakorvosi ellátást* is.

Az ellátottak számára a szükséges gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök a jogszabályi előírásoknak megfelelően biztosítottak. Az Intézmény az SzCsM rendelet szerint, az alaplistán szereplő gyógyszereket térítésmentesen biztosítja lakói részére. Az Intézmény csak az orvos által előírt gyógyszerkészítményeket, gyógyászati segédeszközöket biztosíthatja a lakók részére. Ezek beszerzése a vezető ápoló irányításával történik.

A helyszíni vizsgálat tapasztalatai alapján az orvosi és nővérszobák rendezettek, az ellátottak egészségügyi dokumentációja átlátható, rendezett, zárható szekrényben tárolják. A gyógyszereszekrények szintén rendezettek és zártak.

4.3.3.2. Az ellátottak személyes szabadsága, korlátozó intézkedések alkalmazása, kapcsolattartás

A Házirend szerint a lakók személyes szabadsága nincs korlátozva, azonban az eltávozás nem engedélyezhető, ha a kezelőorvos nem javasolja a lakó önmagát vagy másokat veszélyeztető egészségi állapota miatt. A kezelőorvos által nem korlátozott eltávozást a műszakvezető ápolónak, illetőleg a Lakóotthonok vezetőjének be kell jelenteni. A több napi eltávozást – rendkívüli eset kivételével – előzetesen, 2 nappal előbb 9:00 óráig kell jelezni. Az eltávozást és a visszaérkezést a portán is jelezni szükséges. Kimenő alkalmával az intézet által kiállított „Kimenő kártya”, eltávozás esetén „Szabadság engedély” bemutatása a portán kötelező. *A szükséges igazolások bemutatása hiányában az intézmény területének elhagyására nincs lehetőség.*

Látogatók fogadására minden nap van lehetőség, ehhez rendelkezésre állnak az SzCsM rendelet 41. § (2) g) bekezdésében előírt, látogatók fogadására szolgáló helyiségek, de fogadhatják a lakók a vendégeket az intézmény aulájában és a lakószobákban is.

Az Intézmény lakói egymással szabadon érintkeznek. A lakók egymás közötti kapcsolattartására az aula és a közösségi helyiségek állnak rendelkezésre.

Az Intézmény rendelkezik a pszichiátriai betegek intézeti felvételének és az ellátásuk során alkalmazható korlátozó intézkedések szabályairól szóló 60/2004. (VII. 6.) ESzCsM rendelet szerinti korlátozó intézkedésekről szóló szabályzattal, amely a Házirend mellékletét képezi.

A korlátozó intézkedések elrendelésére vonatkozó szabályzat a hatályos jogszabályi rendelkezésekkel összevetve aggályos azon vonatkozásban, hogy a Szabályzat a veszélyeztető és közvetlen veszélyeztető magatartás, valamint a pszichiátriai beteg definiálásakor a korábbi, már nem hatályos törvényi fogalomhasználattal él. A fogalmakat az Eütv. 188. § b), c) és d) pontjainak figyelembevételével pontosítani szükséges. A törvényi definíció szerint:

- veszélyeztető magatartás: a beteg – mentális zavara következtében – saját vagy mások életére, testi épségére, egészségére jelentős veszélyt jelenthet, és a kezelés hiánya állapotának további romlását eredményezné, amely a 196. § c) pontja szerinti gyógykezeléssel hárítható el, de a megbetegedés jellegére tekintettel a sürgős intézeti gyógykezelésbe vétel nem indokolt;
- közvetlen veszélyeztető magatartás: a beteg – akut mentális zavara következtében – saját vagy mások életére, testi épségére, egészségére közvetlen és súlyos veszélyt jelent, és az azonnali kezelés hiánya állapotának további romlását eredményezné, amely a 196. § b) pontja szerinti azonnali intézeti gyógykezeléssel hárítható el;
- pszichiátriai beteg: az a beteg, akinél a kezelőorvos a Betegségek Nemzetközi Osztályozása X. Revíziója szerinti Mentális és Viselkedészavar (F00-F99), illetve szándékos önártalom (X60-X84) diagnózisát állítja fel.

A részlegvezető tájékoztatása, valamint a rendelkezésre bocsátott dokumentumok szerint korlátozó intézkedés elrendelésére a vizsgálat évében nem került sor.

4.3.3.3. Étkeztetés, ruházattal-textíliával, tisztálkodási szerekkel történő ellátás

Az Intézmény Szakmai Programja szerint a 37/2014. (IV. 30) EMMI rendelet alapján a napi ötszöri étkezés biztosított, ebből legalább egy alkalommal meleg étel. Az Intézmény saját, felújított, korszerűen felszerelt konyhával rendelkezik. A pavilon gondozási egységben kialakított ebédlő ugyanakkor szűkös, ezért turnusokban zajlik az étkeztetés. Az étkezés felszolgálással történik. Az Intézmény a súlyosabb állapotú ellátottakat is arra bátorítja, hogy lehetőleg az osztályon a teakonyhában étkezzenek, amennyiben ez nem kivitelezhető a lakószobában.

Az Intézmény az étkeztetést a bentlakók életkori sajátosságainak, valamint az egészséges táplálkozás követelményeinek megfelelően biztosítja a szociális étkeztetésre vonatkozó szabályok figyelembevételével. Az Intézményben ételmezésvezető felügyeletével dietetikus állítja össze a napi étrendet, amelyet a vezető ápoló hagy jóvá. Ha az ellátást igénybe vevő egészségi állapota indokolja, részére – orvosi javaslatra – speciális étkezést biztosítanak.

Az étrend formája: normál étrend, epekímélő diéta, cukormentes diéta, szénhidrátszegény étrend, zsírszegény étrend, koleszterinszegény étrend, tejmentes étrend és pépes étrend. Gluténmentes étkezés a helyszínen kapott tájékoztatás szerint nem biztosított.

A helyszíni vizsgálat alkalmával megkérdezett lakók az étel minőségével és mennyiségével valamennyien elégedettek voltak, azt változatosnak tartják.

A Lakóotthonokban a lakók a reggelijükről és vacsorájukról maguk gondoskodnak. A szükséges hozzávalókat ők maguk vásárolják meg a helyi boltban. A segítők feladata a megfelelő táplálékbevitel kontrollálása. Jelenleg a napi egyszeri meleg étkeztetésük az Intézmény étkezőjében történik.

A lakók saját ruhájukat, textíliájukat használhatják, amelyeket az Intézmény varrodája azonosító jellel lát el, hogy könnyebb legyen felismerni, megkülönböztetni azokat. Amennyiben az ellátott nem rendelkezik megfelelő mennyiségű ruházattal, akkor az Intézmény biztosítja számára. Az ellátottak ruházatának tisztításáról és javításáról az Intézmény mosodája és varrodája gondoskodik. A foglalkoztatásban résztvevők számára védő- és munkaruha kerül biztosításra. A Lakóotthonokban az ellátottak a ruhák tisztítását a Lakóotthonok mosógépeivel, az ápoló-gondozó személyzet fokozott felügyelete mellett maguk végzik.

4.3.3.4. Mentálhigiénés ellátás

Az Intézmény szakmai programja szerint a szociális és terápiás részleg munkatársai az SzCsM rendelet 54. §-a szerint gondoskodnak a lakók mentálhigiénés ellátásáról.

Az Intézmény a személyre szabott bánásmód megvalósulása érdekében minden ellátottnak a bekerülését követő 30 napon belül *egyéni gondozási* vagy *fejlesztési tervet* készít team munkában az ápolókkal és a fejlesztő foglalkoztatásban dolgozó segítőkkel, valamint az ellátottal és gondnokukkal közösen. A gondozási tervek megírása komplex, több szakember bevonását igénylő feladat. Az egyes munkacsoportok összedolgozása, az interprofesszionális elvének megvalósulása, ennek az elvnek az erősítése és a mindennapokba való beépítése a szakmai munkacsoport felelőssége és feladata. A Lakóotthonok lakói számára rehabilitációs program készül, ami évente kerül értékeléssel történő lezárásra, illetve megújításra, az ellátott, valamint a törvényes képviselő aktív közreműködésével. Az elért eredmények alapján a fejlesztési terv félévente, a gondozási terv évente felülvizsgálatra kerül.

A mentálhigiénés csoport tagjainak (terápiás vagy szociális munkatársak, foglalkoztatás szervezők, fejlesztő pedagógus, segítő) feladata az éves és az egyéni gondozási, fejlesztési tervek elkészítése, a megvalósulás érdekében egyéni és csoportos fejlesztő foglalkozások szervezése. Az ellátottak részvétele a foglalkozásokon önkéntes.

Az Intézményen és a Lakóotthonokon belül igény szerint többek között a következő szocioterápiás foglalkozások zajlanak: kognitív készségfejlesztő foglalkozás, szociális (pénzkezeléshez kapcsolódó) készségfejlesztő foglalkozás, egyéni és kiscsoportos beszélgetések, játékfoglalkozások, kreatív és művészeti foglalkozás, felolvasás, rendszeres udvari és faluséták. Heti terv alapján a mentális állapot és az érdeklődési területek figyelembevételével az alábbi *intézményi szintű foglalkozások* szervezésére is sor kerül: színjátszás, beszédfejlesztés, ülőtánc, torna, zene, sportfoglalkozás, irodalmi kör, művészeti- és kreatív foglalkozás, bibliaóra, természetjárás, helyi kulturális programokon, fesztiválokon és zenei programokon való részvétel, kiállítások megtekintése, színházi, hangversenyi és múzeumi látogatások, botanikai kirándulások. Az Intézmény nagy hangsúlyt helyez a közös rendezvényekre, a társintézmények meglátogatására, az intézményen kívüli programokon való részvételre, a civil rendezvényeken való megjelenésre.

Rendszeresen szerveznek közös bográcsozást és grillezést a Lakóotthonokban, közös kertészkedést tavasszal és ősszel, közös húsvéti tojásfestést az Intézmény pszichiáterével, karácsonyi közös vacsorát, ajándékozással egybekötve. Ezeket a lakók családtagjait, hozzátartozóit is szívesen látják.

A *sportélet* keretében az Intézményben minden évben hagyományosnak tekinthető sportversenyek kerülnek megszervezésre, amelyek nagy népszerűségnek örvendenek az ellátottak körében. A reggeli zenés torna, a rekreációs foglalkozás és cardio edzés mellett a lakók körében nagyon népszerű a tollaslabda, az asztalitenisz, a kerékpározás és a labdarúgás is. A Tóhajlat Rekreációs és Sportegyesület támogatásával az Intézmény 2021. évben elkezdte heti úszóedzéseinek megtartását a Kisteleki Termál- és Gyógyfürdőben gyógytornász irányításával. A lakók azóta is Kistelekre járnak át úszni, az Intézmény az utóbbi évben úszóversenyt is rendezett számukra.

4.3.3.5. Az ellátottak foglalkoztatása

A szocioterápiás foglalkoztatás keretében az Intézmény az SZCSM rendelet 56.§ (1) bekezdés a) pontja szerinti *munkaterápiát* az Intézmény azon lakók részére biztosítja, akik a fejlesztő foglalkoztatás tevékenységében bármely okból nem vehetnek részt. A munkaterápiában részt vevő ellátottak havonta munkaterápiás jutalomban részesülnek. A terápiás célú munkavégzés formái közül az intézményben a legjelentősebbek a *parkgondozás* és a *takarítási feladatok*, tekintettel az épület és környezete méretére. Ezen túlmenően *portaszolgálati* és *mosodai kiegészítői* munkakör kialakítására is sor került.

Az Intézmény varrodájában az intézményi textília varrásához a személyi és tárgyi feltételeket szintén munkaterápiá keretében teremtették meg. A *konfekcionált textiláru gyártással* az integrált intézményben felmerült szükségletet elégítik ki.

Az intézmény támogatja az akkreditált munkahelyen, illetve a nyílt munkaerőpiacon történő munkavállalást. Az SzCsM rendelet 110/J.§ szerinti *fejlesztő foglalkoztatás* kapcsán az Intézménynek *együttműködési megállapodása áll fenn a Védett Műhely Nonprofit Közhasznú Kft.-vel*. A megállapodás értelmében – a Szocvtv. szerinti fejlesztési jogviszonyon túlmenően – a Tóhajlat Otthon Ópusztaszerben intézményi jogviszonyban ellátottaknak lehetősége van a Védett Műhely Nonprofit Közhasznú Kft.-vel az Mt. hatálya alá tartozó munkaviszonyt létesíteni. *Az együttműködés keretében a Zöldház Foglalkoztató Ópusztaszer telephelyén fejlesztő foglalkoztatásban 75 fő ellátott részére irodai papíráru és műanyag csomagolóeszköz gyártására, valamint 12 fő ellátott részére épülettakarításra szolgáltatói nyilvántartásba történő bejegyzéssel rendelkezik az Intézmény.* A vizsgálat idején a lakók közül 58 fő ellátott végezte az irodai papíráru gyártását és 11 fő az épülettakarítást.

4.3.4. A költőpénz kezelése

A Szocvtv. 117/A. §-a alapján a bentlakásos intézményekben a jövedelemmel nem rendelkező 16 év fölötti ellátottak részére személyes szükségleteik fedezésére az intézmény költőpénzt biztosít.

Az Intézményben az ellátásban részesülők számára heti 1 alkalommal (minden hét szerdai napján) költőpénzosztásra kerül sor. A költőpénz kifizetésre kerülhet egy összegben, illetve heti bontásban a törvényes képviselő, illetve az ellátott közös döntése alapján. A költőpénz igénylése minden esetben írásban történik a kifizetést megelőző héten, az erre kialakított formanyomtatványon, amelyet az ellátott az aláírásával igazol.

Az Intézmény csak azon személyek esetében gondoskodik a letétbe helyezett költőpénz kifizetéséről, akik jövedelmük kezelésével az Intézményt bízták meg, akik gondnokság alatt állnak és a gondnok a költőpénz kifizetését az Intézményen keresztül kívánja lebonyolítani, vagy akik jövedelemmel nem rendelkeznek. Egyéb esetekben az ellátott jövedelmének kezelésére jogosult személy (törvényes képviselő) feladata a költőpénz rendszeres biztosítása.

4.3.5. Az ellátott személyek jog- és érdekvédelme, a panaszjog gyakorlása

Az Intézménybe történő felvételkor az intézményvezető írásos formában tájékoztatja az ellátást igénybe vevőt, illetve törvényes képviselőjét a szervezeti és működési szabályzat korlátozó intézkedésre vonatkozó szabályairól, az ellátotti jogokról a korlátozó intézkedés alkalmazása esetén, az ellátottjogi képviselő, illetve az érdekképviselői fórum elérési lehetőségéről, a panaszjog lehetőségéről, gyakorlásának szabályairól, a korlátozó intézkedés végrehajtása előtt annak elrendeléséről és formájáról, valamint a korlátozó intézkedés feloldásáról.

Az ellátottak jogait, kötelezettségeit, továbbá az érdekképviselői és panasztételi lehetőségeket teljeskörűen az ellátottakkal megkötött megállapodás, a Házirend, valamint külön Panaszok és közérdekű bejelentések szabályzata tartalmazza. A Házirend egy-egy példánya minden gondozói egységben, könnyen hozzáférhető helyen az érintettek rendelkezésére áll. A panaszjogok gyakorlásához és az érdekérvényesítéshez a szükséges tájékoztatás és segítségnyújtás az ápolók, gondozók, a terápia-, valamint, a szociális munkatársak által történik.

Az ellátott, illetve hozzátartozója, törvényes képviselője az intézményi ellátás bármely kérdésével kapcsolatban jogosult panasszal élni az intézmény vezetőjénél, az Érdekképviselői Fórumnál, az ellátottjogi képviselőnél (neve, elérhetősége, és fogadóórájának rendje minden faliújságon megtalálható), a fenntartónál és a területileg illetékes gyámhivatalnál.

Az intézményvezető hetente 2 alkalommal, illetve szükség szerint tart fogadóórát, ahol az ellátottak a problémáikat, panaszait elmondhatják, kérdéseket intézhetnek a vezetőhöz.

Elsősorban az ellátás körülményeit, az ellátottak személyiségi jogait érintő panaszügyekben – kivéve az intézményi jogviszony keletkezésével, megszüntetésével, áthelyezéssel kapcsolatos panaszokat – *eljárni jogosult szerv a Szocvtv. 99. §-a szerint létrejött Érdekképviselői Fórum, amely évente minimum kétféle alkalommal ülésezik.*

Az ellátottak panasszal fordulhatnak az ellátottjogi képviselőhöz is a havi rendszerességgel tartott fogadóórákon, valamint telefonon és egyéb multimédiás eszközön keresztül. A területileg illetékes ellátottjogi képviselő elérhetősége, és az Intézményben való elérhetőségének ideje jól látható helyen ki van függesztve, így minden ellátott elérheti fogadóórán kívüli időpontban is.

Az ellátottak panaszukat, észrevételeiket, véleményüket mindemellett a *lakógyűlések* alkalmával is elmondhatják. A lakógyűlést az intézményi jogviszonyban álló személyek és hozzátartozóik, törvényes képviselőik részére hívja össze a részlegvezető.

A lakógyűlés időpontjáról az Intézmény faliújságján elhelyezett tájékoztatás informálja a lakóközösséget és az érintetteket. A lakógyűlésre meghívásra kerül a fenntartó képviselője és

az ellátottjogi képviselő is. A lakógyűlés tartalma az Intézményben élő lakókat érintő megfelelő témakörök, események, az intézmény által nyújtott szolgáltatások minőségének a megbeszélése az éves szakmai munkaterv alapján.

Valamennyi fent ismertetett fórum lehetőséget ad a közösséget érintő kérdések, problémák, javaslatok megbeszélésére, valamint az egyéni kérések, problémák, panaszok felvetésére és megoldási alternatívák keresésére.

Az *Intézményben mindezek mellett panaszláda is kihelyezésre került.* A panaszláda igénybevételel a lakók anonim módon fogalmazhatják meg észrevételeiket és panaszukat. A panaszládák tartalmának ürítése hetente történik, az Érdekképviselői Fórum tagjainak közreműködésével, tartalmát jegyzőkönyvezik. A helyszíni vizsgálatkor kapott tájékoztatás szerint a lakók nem használják a panaszládát, 2023-ban nem volt benne panasz. Az Intézményben sokkal inkább a szóban megtett panaszok, kérések a jellemzőek, amelyek orvoslása általában azonnal megtörténik.

5. A vizsgálat megállapításai

5.1. A hatáskör tekintetében

A feladat- és hatáskörömet, valamint ennek ellátásához szükséges vizsgálati jogosultságaimat az Ajbt. határozza meg. Az Ajbt. 1. § (3) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa – a civil társadalom, különösen a fogyatékossgal élő személyek és az őket képviselő szervezetek bevonásával – biztosítja a CRPD 33. cikk 2. pontja szerinti független mechanizmus feladatainak teljesítését.

Az Ajbt. 39/O. § (1) bekezdése értelmében az alapvető jogok biztosa *fogyatékossgügyi független mechanizmussal kapcsolatos feladatainak* teljesítése érdekében rendszeresen vizsgálja – a 18. § (1)-(7) bekezdésére tekintet nélkül, beadvány és felmerült visszasság hiányában is – a fogyatékossgal élő személyek jogainak a CRPD előírásainak való megfelelés szerinti érvényesülését.

Tekintettel arra is, hogy az Ajbt. 39/O. § (2) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa a 18. § (4) bekezdésében meghatározottakon túlmenően természetes személy alapvető jogával kapcsolatos visszasság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytat, ha a fogyatékossgal élő személy nem képes jogai védelmében fellépni vagy beadvány benyújtása aránytalan nehézséget jelentene számára, így egyik kiemelt vizsgálati feladatként *a bentlakásos intézményekben élő személyek* alapvető jogai érvényesülésének monitorozását határoztam meg.

Az Ajbt. 18. § (1) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosához bárki fordulhat, ha megítélése szerint közigazgatási szerv [...] vagy *közszolgáltatást végző szerv* (a továbbiakban együtt: hatóság) tevékenysége vagy mulasztása a beadványt tevő személy alapvető jogát sérti vagy annak közvetlen veszélyével jár (a továbbiakban együtt: visszasság), feltéve, hogy a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási pert – már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Az Ajbt. 18. § (2) bekezdés a) pontja szerint az állami vagy önkormányzati feladatot ellátó szerv, illetve e feladat ellátásában közreműködő szerv közszolgáltatást végző szervnek minősül. *Az ombudsmani gyakorlat a közszolgáltatást végző szervek fogalomkörébe tartozónak tekinti a szociális ellátást nyújtó, így a fogyatékossgal élő személyek nappali ellátását végző intézményeket, amelyekre az ombudsman vizsgálati jogosultsága – az Ajbt. hatásköri szabályai értelmében – egyértelműen kiterjed.*

Az Ajbt. 1. § (2) bekezdésének d) pontja kimondja, hogy az alapvető jogok biztosa – különösen hivatalból indított eljárások lefolytatásával – megkülönböztetett figyelmet fordít a leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportok jogainak a védelmére.

Az Ajbt. 18. § (4) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa a hatóságok tevékenysége során felmerült, az alapvető jogokkal kapcsolatos visszasság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytathat. A hivatalból indított eljárás természetes személyek pontosan meg

nem határozható, nagyobb csoportját érintő visszásság kivizsgálására vagy egy alapvető jog érvényesülésének átfogó vizsgálatára irányulhat.

5.2. Az alapvető jogok és alkotmányos elvek tekintetében

Az alapvető jogok biztos a egy adott társadalmi probléma mögött álló összefüggésrendszer feltárása során autonóm, objektív és neutrális módon, kizárólag alapjogi érvek felsorakoztatásával és összevetésével tesz eleget mandátumának. Az ombudsmani intézmény megalakulása óta az országgyűlési biztos következetesen, zsinórmértékként támaszkodott az Alkotmánybíróság alapvető jogállami garanciákkal és az alapjogok tartalmával kapcsolatos elvi megállapításaira, valamint – az ombudsmani jogvédelem speciális vonásainak megfelelően – alkalmazta az alapjog-korlátozás alkotmányosságát megítélni hivatott alapjogi tesztek.

Az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseinek szövege az Alaptörvény Negyedik Módosításának hatályba lépését követően továbbra is nagyrészt megegyezik a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényben (a továbbiakban: Alkotmány) foglaltakkal, az alkotmányos követelmények és alapjogok tekintetében jellemzően nem tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek ellentétesek volnának az Alkotmány szövegével. Az Alkotmánybíróság a 22/2012. (V. 11.) AB határozatában arra mutatott rá, hogy *„az előző Alkotmány és az Alaptörvény egyes rendelkezései tartalmi egyezősége esetén éppen nem a korábbi alkotmánybírósági döntésben megjelenő jogelvek átvételét, hanem azok figyelmen kívül hagyását kell indokolni.”*

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatában azt emelte ki, hogy az adott határozatban vizsgált törvényi rendelkezések esetében már az Alaptörvény Negyedik Módosítása alapján jár el a korábbi alkotmánybírósági határozatokban foglalt felhasználhatóságát illetően. A testület ennek kapcsán elvi érveléssel mondta ki azt, hogy *„az Alkotmánybíróság a hatályát veszített alkotmánybírósági határozat forrásként megjelölésével, a lényegi, az adott ügyben felmerülő alkotmányossági kérdés eldöntéséhez szükséges mértékű és terjedelmű tartalmi vagy szövegszerű megjelenítéssel hivatkozhatja, vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket. Az indokolásnak és alkotmányjogi forrásainak ugyanis a demokratikus jogállamban mindenki számára megismerhetőnek, ellenőrizhetőnek kell lennie, a jogbiztonság igénye az, hogy a döntési megfontolások átláthatóak, követhetőek legyenek. A nyilvános érvelés a döntés indoklásának létalapja. A korábbi határozatokban kifejtett érvek felhasználhatóságát az Alkotmánybíróság mindig esetről esetre, a konkrét ügy kontextusában vizsgálja.”*

Ha összevetjük az Alaptörvény hivatkozott cikkeit és az Alkotmány vonatkozó szakaszait, akkor abból az állapítható meg, hogy a jelen vizsgálat tárgyát képező alapvető jogok védelme tekintetében nem hoz olyan koncepcionális változást az Alaptörvény szövege, amely a korábbi alkotmánybírósági gyakorlat elvetését, vagy jelentős tartalmi átértékelését alátámasztaná. Így elvi megállapításaim megfogalmazása, az alapjogok és az alkotmányos elvek értelmezése során – ellenkező tartalmú alkotmánybírósági döntés megszületéséig – irányadónak tekintem az Alkotmánybíróság által mind az Alaptörvény hatályba lépését megelőzően, mind pedig az azt követően hozott határozataiban, azok indokolásában kifejtett megállapításokat, következtetéseket.

5.2.1. A jogállamiság elve

Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése alapján Magyarország független, demokratikus jogállam. Az Alkotmánybíróság töretlen gyakorlata alapján ennek a jogállami minőségnek nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság. Az Alkotmánybíróság által gyakran hivatkozott tétel, hogy a jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását,

hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára.

Az Alkotmánybíróság döntéseiben felhívta a figyelmet arra, hogy a jogállamiságnak több összetevője van, az egyik legfontosabb alapkövetelmény a közhatalom, a közigazgatás törvény alá rendeltsége: a közhatalommal rendelkező szervek a jog által megállapított működési rendben, a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket. Demokratikus jogállamban ahhoz, hogy a személyek életviszonyaikat, működésüket, magatartásukat a jog által előírtakhoz tudják igazítani, az elvárt kötelezettségeiknek eleget tudjanak tenni, szükség van a joganyag, a jogi eljárások stabilitására. A jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, hanem az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.

5.2.2. A nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangja

Az Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdése értelmében Magyarországnak a nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítania kell a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját, jelen esetben azt, hogy a magyar jogi szabályozás megfeleljen a CRPD által felállított és az ENSZ Fogyatékosággal Élő Személyek Jogainak Bizottsága (a továbbiakban: CRPD Bizottság) által jelzett kötelezettségeknek.

Ebbe értelemszerűen nem csak az tartozik bele, hogy a jogrendszerben nem maradhatnak olyan szabályok, amelyek nem egyeztethetők össze a CRPD rendelkezéseivel, hanem az is, hogy ahol szükséges, ott a jogalkotó érdemi és hatékony lépéseket tegyen a hiányzó szabályozás megalkotása érdekében.

A CRPD 4. cikk 1., 2. és 4. pontjai a következők szerint rendelkeznek az általános kötelezettségekről:

„1. A részes államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy biztosítják és elősegítik valamennyi alapvető emberi jog és szabadság teljes megvalósulását valamennyi fogyatékosággal élő személy számára, a fogyatékoság alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. Ennek érdekében a részes államok vállalják, hogy:

a) meghoznak minden megfelelő jogalkotási, közigazgatási és egyéb intézkedést a jelen Egyezményben foglalt jogok végrehajtása érdekében;

b) megtesznek minden megfelelő intézkedést, ideértve a jogalkotási lépéseket a fogyatékosággal élő személyek hátrányos megkülönböztetését tartalmazó törvények, rendelkezések, szokások és gyakorlat módosítása vagy eltörlése érdekében;

c) figyelembe veszik a fogyatékosággal élő személyek emberi jogainak védelmét és előmozdítását valamennyi politika és program során;

d) tartózkodnak minden olyan cselekedetben és gyakorlatban való részvételtől, amely nem összeegyeztethető a jelen Egyezménnyel, és biztosítják, hogy a hatóságok és közintézmények a jelen Egyezménnyel összhangban tevékenykedjenek;

e) minden megfelelő intézkedést meghoznak bármely személy, intézmény vagy magánvállalkozás által a fogyatékoság alapján történő hátrányos megkülönböztetés felszámolása érdekében;

f) kutatásokat és fejlesztéseket valósítanak meg vagy segítenek elő az egyetemesen tervezett áruk, szolgáltatások, eszközök és létesítmények vonatkozásában, a jelen Egyezmény 2. cikkében meghatározottak szerint, amelyek a lehető legkisebb változtatással és anyagi ráfordítással megfelelnek a fogyatékosággal élő személyek speciális igényeinek, elősegítve felhasználhatóságukat és használatukat, valamint elősegítik az egyetemes tervezést a szabványok és irányelvek kidolgozása során;

g) kutatásokat és fejlesztéseket valósítanak meg, vagy segítenek elő a fogyatékosággal élő személyek számára alkalmas új technológiák, beleértve az információs és kommunikációs technológiákat, a közlekedést/mozgást segítő eszközök, készülékek és segédeszközök

elérhetőségének és használatának előmozdítására, elsőbbséget biztosítva az elérhető költséggel járó technológiáknak;

h) hozzáférhető információkat biztosítanak a fogyatékossgal élő személyek számára a közlekedést segítő eszközökről, a készülékekről és segédeszközökről, ideértve az új technológiákat, csakúgy, mint a segítségnyújtás, támogató szolgáltatások és szolgálatok más formáiról;

i) előmozdítják a jelen Egyezményben foglalt jogok oktatását a fogyatékossgal élő személyekkel foglalkozó szakemberek és alkalmazottak számára az e jogok által biztosított jobb segítség- és szolgáltatásnyújtás érdekében.

2. Tekintettel a gazdasági, társadalmi és kulturális jogokra minden részes állam vállalja, hogy a rendelkezésre álló erőforrásai felső határáig, és szükség esetén, a nemzetközi együttműködés keretében, intézkedéseket tesz e jogok teljes megvalósításának fokozatosan történő elérése érdekében, fenntartás nélkül, a nemzetközi joggal összhangban, a jelen Egyezményben foglalt kötelezettségek haladéktalan alkalmazására [...].

4. A jelen Egyezményben semmi nem értelmezhető úgy, mint ami befolyásolja a részes állam jogának, vagy az adott részes állam vonatkozásában hatályos nemzetközi jognak a fogyatékossgal élő személyek jogainak hatékonyabb szabályozását biztosító rendelkezéseit.

A jelen Egyezményben részes államok joga, szerződesei, szabályozása vagy szokásai által elismert, vagy tartalmazott emberi jogok és alapvető szabadságok nem korlátozhatók vagy csorbíthatók arra hivatkozással, hogy a jelen Egyezmény az adott jogokat vagy szabadságokat nem, vagy csak kisebb mértékben ismeri el [...].”

A szerződések jogáról szóló Bécsi szerződés³ 31. cikke értelmében a szerződést jóhiszeműen, kifejezéseinek szövegösszefüggésükben szokásos értelme szerint, valamint tárgya és célja figyelembevételével kell értelmezni.

A CRPD 1. cikke értelmében „A jelen Egyezmény célja valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes és egyenlő gyakorlásának előmozdítása, védelme és biztosítása valamennyi fogyatékossgal élő személy számára, és a velük született méltóság tiszteletben tartásának előmozdítása.” A CRPD alapelvei között elsőként említi, hogy a fogyatékossgal élő személyeket is megilleti a veleszületett méltóság, az egyéni autonómia tisztelete, beleértve a saját döntés meghozatalának szabadságát és a személyek függetlenségét (CRPD 3. cikk a) pont). Ebből következően a jelentés tartalmában az emberi méltóság alapjogi védelmének primátusából vezeti le a fogyatékossgal élő személyeket megillető további és felhívott alapjogok érvényesülésének problémáit.

A CRPD elfogadása a fogyatékossgtudomány szakértői szerint is paradigmaváltást jelentett. A fogyatékossgal élő személyek jogainak orvosi szemléletéről a szociális szemléletre való áttérés nagy előrelépés, azonban ezt követte az újabb lépés: az emberi jogi megközelítés alapján való gondolkodás. Az emberi jogi szemlélet lényege az inkluzív (az alany autonómiájának a szociális közegben való érvényesülése) és szubsztanciális (lényegi, a fogyatékos embert, mint az emberi jogok alanyát, és nem tárgyát szem előtt tartó) gondolkodásmód.⁴

Az ombudsman alkalmas arra, hogy a maga semleges és kiegyensúlyozó, közvetítő szerepével, illetve a kizárólag az alapjogvédelemre fókuszáló tevékenységével, az ENSZ nemzeti emberi jogi intézményeként valós tartalmat adjon a CRPD-ben foglaltaknak.

5.2.3. Az emberi méltósághoz való jog

A CRPD 3. cikke alapelveként deklarálja a veleszületett méltóság elvét és annak tiszteletben tartását. Az Alaptörvény II. cikke alapján az emberi méltóság sérthetetlen, minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz. Az Alaptörvény hatálybalépését

³ Magyarországon kihirdette az 1987. évi 12. törvényerejű rendelet

⁴ Theresia Degener, a CRPD Bizottság alelnöke, az ENSZ Egyezmény kidolgozásának aktív résztvevője; 2013. január, Trier, Academy of European Law.

követően is hivatkozási pontot jelentő alkotmánybírói gyakorlat az emberi méltósághoz való joggal kapcsolatosan arra hívja fel a figyelmet, hogy a méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi élet értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit. A méltósághoz való jognak részét képezi az is, hogy minden embert másokkal egyenlő méltóságú személyként kell kezelni, vagyis az egyes emberek és embercsoportok között tilos indokolatlan, észszerűtlen különbséget tenni.

Az Alkotmánybíróság az ember életét és méltóságát egységben szemlélte, ami azt jelenti, hogy nem választhatóak külön az ember társadalmi és biológiai dimenziójához fűződő jogok. Az emberi méltósághoz fűződő jog az alkotmánybírói gyakorlatában nem a személy szubjektumától függő méltóságérzethez kapcsolódott, hanem azt jelentette, hogy a jog az életet az emberi minőséggel együtt ismeri el, és kapcsol ahhoz elidegeníthetetlen jogokat.

Az emberi méltósághoz való jog a természetes személyek autonómiáját jelenti, az önrendelkezésüknek egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja van, amelynél fogva az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érinthetetlen lényegük.

Az Alkotmánybíróság már az egyik első, 1990-ben hozott döntésében kimondta, hogy az emberi méltósághoz való jog általános személyiségi jog, amelynek egyik fontos eleme az önrendelkezés szabadsága. E határozatban hívták fel a figyelmet arra, hogy az önrendelkezési jog – mint az összes különös személyiségi jog – az egyén autonómiáját, az egyéni döntés szabadságát védi.

Az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése alapján az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani, *védelmük az állam elsődrendű kötelezettsége*. A két évtizedes alkotmánybírói gyakorlat alapján állami szemszögből létezik az alapjogoknak *egy objektív intézményvédelmi oldala*: az egyén szubjektív (alanyi) jogának biztosításával, védelmével, érvényesülésével összefüggő tágabb értelemben vett pozitív állami kötelezettségeket összefoglalóan objektív *állami intézményvédelmi kötelezettségnek* nevezzük. Az objektív intézményvédelmi kötelezettség a negatív és pozitív állami kötelezettségekhez képest komplementer jellegű, vagyis feltételezi a szubjektív jog meglétét. Lényeges azt is leszögezni, hogy az állami intézményvédelmi kötelezettség tipikusan nem keletkeztet az egyén oldalán alanyi jogokat, és az egyén részéről nem is kényszeríthető ki. Az Alkotmánybíróság töretlen és álláspontom szerint továbbra is irányadó megállapítása szerint az állam részéről garanciális feladatai ellátásához szükséges, hogy az egyes alanyi alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket nemcsak önmagukban, az egyes egyedi igényekhez kapcsolódóan védje, hanem a többi alapjoggal összefüggésben kezelje. Az intézményvédelmi kötelezettségnek a testület szerint az alapjogokhoz kapcsolódó *értékekre* is ki kell terjednie. Az alapjog jogosultjai, valamint az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam a szubjektív alapjog által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét.

Az Alkotmánybíróság korábban megállapította azt is, hogy az *életvédelmi kötelezettség* – bár az alaptörvény külön nem nevesíti – azonban a korábbi Alkotmány 8. § (1) bekezdésének és az 54. § (1) bekezdésének együttes értelmezéséből következik. Az állam elsődrendű és alapvető fontosságú kötelezettsége az emberi élet védelme: nemcsak egyedi szinten, hanem *általában az emberi életet és létfeltételeket kell védenie*. Az állam objektív életvédelmi kötelezettsége az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdésének, illetve a II. cikkének együttes értelmezéséből továbbra is levezethető.

5.2.4. A szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog

Az Alaptörvény IV. cikk (1)-(2) bekezdése értelmében „Mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.”

Az AJB-5564/2010. számon kiadott ombudsmani jelentés már külön is felhívta a figyelmet arra, hogy az Alkotmány 55. §-a nemzetközi jogi mintákat követve szabályozza a személyes szabadsághoz való alapvető jogot, a jogkorlátozás feltételeit, a szabadságtól megfosztás speciális garanciáját és az alapjog megsértése esetén alkalmazandó jogkövetkezményeket.

Az Alaptörvény elismeri és védi valamennyi természetes személy jogát a szabadságra és a személyi biztonságra, ezt az alapjogot korlátozni csak törvényben meghatározott okból, törvényben meghatározott eljárás szerint lehet. A személyi szabadság alapjogával kapcsolatban az Alkotmánybíróság 36/2000. (X. 27.) határozatával a következőkre mutatott rá: *e jog érvényesülése vizsgálható valamennyi – a személyi szabadságot valóban érintő – állami intézkedés alkotmányossági megítélésékor.*

A személyes szabadsághoz való jog érdemben felhívható valamennyi, a mozgás és a helyváltogatást is korlátozó jogszabály alkotmányossági megítéléséhez. Ezen jogok korlátozásának alkotmányossága a minden alapjog korlátozására irányadó követelmények figyelembevételével dönthető el. *Az Eütv. korlátozó intézkedések alkalmazására vonatkozó rendelkezései nyilvánvalóan érintik az Alaptörvény IV. cikkének (1) bekezdésébe foglalt szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jog érvényesülését.*

A mozgásszabadság fogalma szorosan kapcsolódik a személyes szabadság fogalmához. A strasbourgi szervek gyakorlata a mozgásszabadságot a személyes szabadságba – logikus módon – beleérti. Eszerint a mozgásszabadság a személyes szabadság egyik fokozata. A személyes szabadság korlátozása ugyanis általában értelemszerűen a mozgásszabadság kisebb vagy nagyobb mértékű korlátozásával jár. A szabad mozgáshoz való jog a helyváltogatáshoz való jog szabadságát jelenti.

A személy szabadságáról és biztonságáról a CRPD 14. cikke is rendelkezik. *E szerint a részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossgal élő személyek, másokkal azonos alapon*

a) élvezhetik a személyi szabadsághoz és biztonsághoz való jogot;

b) jogellenesen vagy önkényesen szabadságuktól nem foszthatók meg, továbbá a szabadságtól való bármilyen megfosztás a jogszabályokkal összhangban történhet, és hogy a fogyatékossgal meglete semmilyen esetben nem indokolhatja a szabadságtól való megfosztást.

A részes államok biztosítják, hogy amennyiben valamely eljárásban fogyatékossgal élő személyeket megfosztanak szabadságuktól, a nemzetközi emberi joggal összhangban másokkal azonos alapon jogosultak garanciákra, továbbá a CRPD célkitűzéseinek és elveinek megfelelő elbánásban részesülnek, beleértve az ésszerű alkalmazkodásról szóló rendelkezést is.

5.2.5. A hátrányos megkülönböztetés tilalma, a fogyatékossgal élő személyek védelme

A CRPD 5. cikke deklarálja, hogy a törvény előtt minden személy egyenlő, és mindenféle hátrányos megkülönböztetés nélkül jogosult a törvények által nyújtott védelemre és kedvezményre.

Az CRPD 5. cikk 2. pontja alapján a részes államok megtiltanak a fogyatékossgal alapján történő bármilyen hátrányos megkülönböztetést, és minden téren biztosítják a fogyatékossgal élő személyek számára a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni egyenlő és hatékony jogi védelmet. Az CRPD 5. cikk 3. pontja értelmében az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés eltörlése érdekében a részes államok minden megfelelő lépést megtesznek, így biztosítva az ésszerű alkalmazkodást.

Az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése a korábbi Alkotmány 70/A. § (2) bekezdéséhez hasonlóan tartalmazza a diszkrimináció tilalmát, amely szerint Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékossgal,

nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.

Az Alaptörvény XV. cikk (4) bekezdése továbbá előírja, hogy Magyarország az esélyegyenlőség megvalósulását külön intézkedésekkel segíti, a XV. cikk (5) bekezdése emellett külön is kiemeli, hogy Magyarország külön intézkedésekkel védi a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.

Az Alkotmánybíróság a 42/2012. (XII. 20.) AB határozatban megállapította, hogy az Alaptörvény XV. cikke változatlan tartalommal fenntartja az egyenlőség általános, nem csak az alapjogokra kiterjedő – vagy, ahogy az Alkotmánybíróság gyakran nevezte: a „jogegyenlőség” – követelményét és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. A két évtizedes, töretlen, az Alaptörvény fenti rendelkezése alapján továbbra is irányadónak tekinthető alkotmánybírói gyakorlat rögzíti, hogy a *hátrányos megkülönböztetés tilalma* arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként, egyenlő méltóságú személyként kell kezelnie, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni. A megkülönböztetés alkotmányossága tekintetében az Alkotmánybíróság két mércét alkalmazott.

Az alkotmányos alapjogok tekintetében megvalósuló egyenlőtlen bánásmód esetén annak alkotmányossága az alapvető jogok korlátozására irányadó szükségességi-arányossági teszt alapján ítéltető meg. Bár az Alkotmány – ahogyan az Alaptörvény is – szövegszerűen csak az alapvető jogok tekintetében tiltotta a hátrányos megkülönböztetést, az Alkotmánybíróság szerint e tilalom, ha a megkülönböztetés sérti az emberi méltósághoz való alapvető jogot, kiterjed az egész jogrendszerre.

Az egyenlő bánásmóddal és az esélyegyenlőséggel összefüggésben érdemes arra is utalni, hogy az alapvető jogok biztosa számára az Ajbt. immár fontos célként fogalmazza meg a *leginkább veszélyeztetett társadalmi csoportokhoz* tartozó személyek jogainak fokozott védelmét.

A töretlen ombudsmani gyakorlat alapján nyilvánvalóan e személyi körbe tartoznak a gyermekek, a nők, az idősek, a fogyatékossgal élő személyek, a betegek, ezen belül pedig kiemelten a pszichiátriai betegek, továbbá a fogvatartottak és a hajléktalanok.

A felsorolt egyes társadalmi csoportok más és más okokból (például az egzisztenciális helyzetük, életkoruk, egészségi vagy mentális állapotuk miatt) minősülhetnek veszélyeztetettnek, a közös pont bennük egyfelől az, hogy helyzetük miatt kiszolgáltatottak valamennyi állami, közhatalmi beavatkozással szemben.

Másfelől esetükben súlyos és közvetlen következményekkel járhat az is, ha az állam nem tesz eleget egyes alkotmányos feladatainak, a speciális, rászorultakat segítő szabályozás és gyakorlat kialakításával, fenntartásával kapcsolatos kötelezettségeit nem, vagy nem megfelelően látja el. Legyen szó indokolatlan közhatalmi beavatkozásról, vagy éppen állami feladat, kötelezettség elmulasztásáról, az érintettek jog-, illetve érdekérvényesítő képessége minimális.

A hátrányos megkülönböztetés tilalma és az esélyegyenlőség előmozdítása az állam számára eltérő jellegű, de szorosan összekapcsolódó feladatot jelent. A jogegyenlőség megteremtése, az egyenlő méltóságú személyként kezelés biztosítása elsődleges állami kötelezettség, míg az esélyegyenlőség elősegítése az állam részéről egy jogi lehetőséget biztosít, ugyanakkor bizonyos, valamely tulajdonságuk (pl. életkor, betegség, testi fogyatékossg) okán sajátos, kiszolgáltatottabb helyzetük miatt objektíve hátrányba kerülő személyek csoportjainál az állami beavatkozás nem fakultatív feladat: az állam köteles hatékony lépéseket tenni az eredendően, súlyosan egyenlőtlen helyzet felszámolására.

A CRPD preambuluma szerint a részes államok elismerik, hogy bárkinek a fogyatékossg alapján történő hátrányos megkülönböztetése az emberi személy veleszületett méltóságának és értékének megsértése. A CRPD 4. cikk 1-2. pontja szerint a részes államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy biztosítják és elősegítik valamennyi alapvető emberi jog és szabadság teljes

megvalósulását valamennyi fogyatékossgal élő személy számára, a fogyatékossgal alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül.

Ennek érdekében a részes államok többek között vállalják, hogy: a) meghoznak minden megfelelő jogalkotási, közigazgatási és egyéb intézkedést a CRPD-ben foglalt jogok végrehajtása érdekében; b) megtesznek minden megfelelő intézkedést, ideértve a jogalkotási lépéseket a fogyatékossgal élő személyek hátrányos megkülönböztetését tartalmazó törvények, rendelkezések, szokások és gyakorlat módosítása vagy eltörlése érdekében. A CRPD 7. cikk 1-2. pontja értelmében a részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek számára más gyermekekkel azonos alapon biztosítsák valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes körű gyakorlását, továbbá minden, a fogyatékossgal élő gyermekekkel kapcsolatos intézkedés során elsődlegesen a gyermek legfőbb érdekeit kell figyelembe venni.

5.2.6. *A testi és lelki egészséghez való jog*

Az Alaptörvény XX. cikk (1) bekezdése értelmében a testi és lelki egészséghez való jog érvényesülése, mint államcél az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint nem hagyhatja figyelmen kívül a nemzetgazdaság mindenkori teherbíró képességének mértékét. Az Alkotmánybíróság utalt arra is, hogy általános ismervekkkel csak egészen szélsőséges esetekre korlátozottan határozhatja meg az állami kötelezettség kritikus nagyságát, vagyis azt a szükséges minimumot, amelynek hiánya már alkotmányellenességhez vezet. Az 56/1995. (IX. 15.) AB határozat szerint a testi és lelki egészséghez való jogként meghatározott alkotmányi követelmény az államnak azt az alkotmányos kötelezettségét jelenti, hogy a nemzetgazdaság teherbíró képességéhez, az állam és a társadalom lehetőségeihez igazodva olyan gazdasági és jogi környezetet teremtsen, amely a legkedvezőbb feltételeket biztosítja a polgárok egészséges életmódjához, életviteléhez. Az alkotmánybírósági gyakorlat szerint a testi és lelki egészséghez való jog tehát önmagában alanyi jogként értelmezhetetlen, állami – intézményrendszert fenntartó, működtető – kötelezettségként fogalmazódik meg, amely magában foglalja azt a kötelezettséget, hogy a törvényhozó a testi és lelki egészség bizonyos területein alanyi jogokat határozzon meg.

A CRPD 25. cikke szerint a részes államok elismerik, hogy a fogyatékossgal élő személyek jogosultak a lehető legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátásra a fogyatékossgal alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. A részes államok minden szükséges intézkedést megtesznek, hogy a fogyatékossgal élő személyek hozzáférjenek a nemhez igazodó egészségügyi szolgáltatásokhoz, beleértve az egészséghez kapcsolódó rehabilitációt.

5.3. *Az ügy érdeme tekintetében*

A fogyatékossgügyi független mechanizmus keretében folytatott vizsgálat, annak keretében pedig a helyszíni vizsgálat célja az Intézmény, a Lakóotthonok működésének megismerése, alapvető jogi szempontú vizsgálata volt.

Az elmúlt években több ombudsmani jelentés⁵ rögzítette, hogy a bentlakásos intézményi lét ugyan számos kérdésben megoldást jelenthet a rászoruló személyek hétköznapi élete tekintetében, azonban a nagylétszámú intézmények diszfunkciói (hiányzó személyi és tárgyi feltételek, túlszűfolttság) miatt olyan kiszolgáltatott helyzetet is teremtenek, amelyek jellemzően a fogyatékossgal élő személyek alapvető jogai tekintetében visszásság gyanúját vetik fel.

A fogyatékossgügyi független mechanizmus keretében folytatott helyszíni vizsgálat során tapasztaltak alapján az Intézmény és a Lakóotthonok működésével kapcsolatban a következő alapjogi szempontú megállapításokat teszem.

⁵ AJB-816/2021., AJB-466/2021., AJB-1893/2021. és AJB-1495/2022. ügyek

5.3.1. A személyi és tárgyi feltételek, valamint az egészségügyi ellátás vonatkozásában

Személyi feltételek és az egészségügyi ellátás hiányosságai

A vizsgálat időpontjában az Intézményben rendelkezésre álló szakmai létszám nem felelt meg teljes mértékben az SzCsM rendelet 2. számú melléklet V.2. pontjában foglaltaknak. Az aktuális ellátotti létszámot alapul véve az Intézménynek – a szakdolgozói létszám vonatkozásában – az SzCsM rendelet 2. számú mellékletének V.2. pontja szerint összesen 62 fő ápoló/gondozó és 5 fő szociális munkatárs alkalmazásáról kellene gondoskodnia. A vizsgálat időpontjában a 60 fő betöltött ápolói álláshely mellett a 2 üres álláshely betöltése is már folyamatban volt.

A rendelkezésre bocsátott dokumentumok szerint az Intézmény szakmai álláshelyei vonatkozásában a szakképzettségi arány a vizsgálat időpontjában mindössze 87,68% volt. Bár ezen szakképzettségi ráta a jogszabályi előírásoknak megfelel⁶, azonban további szakképzettséggel nem rendelkező munkavállaló foglalkoztatása az ellátás színvonalának csökkenéséhez vezethet. Erre tekintettel a szakmai álláshelyeket betöltő, szakképzettséggel nem rendelkező alkalmazottak esetében különösen hangsúlyos az SzCsM rendelet 3. számú mellékletében előírt szakképesítés mielőbbi megszerzése, amelyre az Intézmény, a rendelkezésre bocsátott dokumentumok szerint is jelentős hangsúlyt fordít.

A szociális szektorban évek óta fennálló szakemberhiány, szakképzettségi hiány és az ebből fakadó ellátási problémák már korábban is többször kerültek az ombudsman vizsgálati fókuszába⁷.

A fentiek alapján – azt figyelembe véve, hogy a vizsgálat időpontjában aktuálisan üres szakdolgozói álláshelyek betöltése éppen folyamatban volt – az Intézmény személyi feltételei vonatkozásában alapvető joggal összefüggő visszássággal kapcsolatos megállapítást nem teszek, azonban felhívom a figyelmet a szakképzettségi ráta további növelésének jelentőségére az ellátás szakmai színvonalának csökkenésének megelőzése érdekében.

Az SzCsM rendelet szerint 200 főt meghaladó ellátott esetén az orvosi ellátást heti 4 órában és ezen felül 1 fő teljes állású orvos révén kell biztosítani, amely magába foglalja a szakorvosi ellátást is. A mindösszesen 280 fő ellátottról gondoskodó Intézményben a vizsgálat idején intézményi orvos csupán heti 16 órában, valamint 2 fő pszichiáter heti 5 órában került foglalkoztatásra.

A vizsgált Intézmény által biztosított orvosi ellátás előírtnál alacsonyabb mértéke az érintettek vonatkozásában az egészségügyi ellátáshoz való egyenlő esélyű hozzáférést jelentősen megnehezítheti. Ebből következően a minden embert egyenlő mértékben megillető emberi méltósághoz való joggal, az egyenlő bánásmód követelményével és a fogyatékossággal élő személyek kiemelt védelmének állami kötelezettségével összefüggésben visszásságot okoz, továbbá nem felel meg a CRPD 4. és 25. cikkeiből eredeztethető nemzetközi kötelezettségeknek sem.

Tárgyi feltételek hiányosságai

A vizsgálat során megállapításra került, hogy az SzCsM rendelet 41. § (4) bekezdésében foglalt, ellátottanként szükséges 6 m² alapterület biztosított az Intézményben. A vizsgálat ugyanakkor feltárta, hogy az Intézmény lakószobáinak egy részében (7 db 5 ágyas lakószobában) továbbra sem biztosított a maximum 4 fő elhelyezése, mint az SzCsM rendelet 42. § (1) bekezdésében foglalt minimumkövetelmény. A helyszíni vizsgálat feltárta továbbá,

⁶ SzCsM rendelet 6.§ (1) b) pontja értelmében az ellátásban részesülő személyekkel közvetlenül foglalkozó, személyes gondoskodást végző személyek legalább nyolcvan százalékának szakképzettnek kell lennie nappali ellátás és bentlakásos intézményi ellátás esetén.

⁷ AJB-5349/2021. és AJB-1849/2024. számú jelentések

hogy az intézményben több egymásból nyíló lakoszoba is található. Az érintett ellátottak magán- és intimszférája az intézményi zsúfoltság okozta kisméretű saját élettér mellett azáltal is sérül, hogy a minimumkövetelménynek meg nem felelő lakoszobákban, sok esetben kevés személyes tárgy elhelyezésére nyílik lehetőség. A kellő élettér és személyes környezet hiánya az ellátottaknak az Alaptörvény II. cikkében rögzített emberi méltósághoz fűződő jogával összefüggő visszásságot idézhet elő.

A vizsgálat feltárta továbbá, hogy az akadálymentesítés hiányos, ugyanis annak ellenére, hogy a mozgásában korlátozott személyek számára a pavilon épületben lift, az Intézményben széles folyosók, széles ajtókeretek és mozgáskorlátozott mosdó áll rendelkezésre, *az épületekben a rámpák jelenleg hiányoznak, a kastélyépület lift általi akadálymentesítése pedig továbbra sem valósult meg. Az Intézmény tehát továbbra sem felel meg teljeskörűen az SzCsM rendelet 4. § (1) bekezdés b) pontjában foglalt előírásnak.*

Az Intézményben a zuhanyzók és nemenkénti illemhelyek száma megfelel a jogszabályi előírásoknak, a mosdóhelyiségek egy része felújított, akadálymentesített, a zuhanyzók függönnyel, az illemhelyiségek ajtóval felszereltek, viszont a pavilon épület vizes blokkjainak, mellékhelyiségeinek teljes felújítása szükséges, azok kifogásolható állapota miatt, illetve néhány mellékhelyiségben a WC ülökét folyamatos pótlásáról gondoskodni szükséges.

Ugyan az Intézmény főzőkonyhája modern, felújított, korszerű berendezésekkel felszerelt, a pavilon épület földszinti étkeztetőjét bővíteni szükséges, mert jelenleg zsúfolt, balesetveszélyes. Időszerű lenne a lakoszobák, a közlekedő folyosók és a vizes blokkok padlóinak, az épület belső hidegburkolatainak cseréje is, a kastélyépület homlokzata, mennyezete és teljes villamos hálózata pedig felújításra vár, a nyílászárók teljes cseréje szükséges.

A bentlakásos intézményben élő emberek számára maga az Intézmény gyakran életük egyetlen színtere, ahol éveket, adott esetben évtizedeket kell eltölteniük, így fokozott jelentősége van annak, hogy ezt egészséges és emberhez méltó körülmények között tehesék meg. Az Intézményben kialakult körülmények, a túlszűfoltság, ebből eredően a személyes környezet hiánya, a nem teljeskörűen akadálymentes környezet, a kifogásolható állapotú vizesblokkok és az amortizálódott bútorzat miatt az Intézmény vezetése és az elkötelezett gondozók legjobb szándéka ellenére is korlátozott mértékben biztosítható az ellátottak egyedi igényeihez és szükségleteihez igazodó szolgáltatásnyújtás.

Ahogy az már korábbi jelentésemben⁸ is kiemeltem, az ellátási érdekre való hivatkozás keretében nem csupán a működés jogszerűségének adminisztratív garanciáiról szükséges gondoskodni, hanem az intézményi férőhelyek kiváltásáig az elhanyagolt tárgyi és személyi körülmények haladéktalan megszüntetéséről is, hiszen az ilyen körülmények között élő személyek számára a legtöbb esetben a bentlakásos intézmény az életük egyetlen színtere.

Az Intézmény a tárgyi feltételek vonatkozásában összességében nem felel meg az ápolást-gondozást nyújtó bentlakásos intézményekkel szemben támasztott jogszabályi követelményeknek, így különösen az SzCsM rendelet 4. § (1) bekezdés b) pontjában, valamint a 42. § (1) bekezdésében foglalt előírásoknak. A tárgyi feltételek vonatkozásában tartósan fennálló hiányosságok visszásságot okoznak a jogállamiság elvéből levezethető jogbiztonság követelményével és az Intézményben élő fogyatékossgal élő személyek tekintetében a minden embert egyenlő mértékben megillető emberi méltósághoz való joggal, az egyenlő bánásmód követelményével és a fogyatékossgal élő személyek kiemelt védelmének állami kötelezettségével összefüggésben. Az Intézményben tapasztalt állapotok a CRPD 4. cikkéből eredeztethető nemzetközi kötelezettségeknek sem felelnek meg és a CRPD 28. cikkében deklarált megfelelő életszínvonalhoz és szociális védelemhez való jog sérelméhez vezetnek.

⁸ AJB-1495/2022. számú jelentés

5.3.2. Korlátozó intézkedések

Az Intézmény rendelkezik a pszichiátriai betegek intézeti felvételének és az ellátásuk során alkalmazható korlátozó intézkedések szabályairól szóló 60/2004. (VII. 6.) ESzCsM rendelet szerinti korlátozó intézkedésekről szóló szabályzattal, amely a Házirend mellékletét képezi.

A korlátozó intézkedések elrendelésére vonatkozó szabályzat, a hatályos jogszabályi rendelkezésekkel összevetve nem megfelelő azon vonatkozásban, hogy a Szabályzat a veszélyeztető és közvetlen veszélyeztető magatartás, valamint a pszichiátriai beteg definiálásakor a korábbi, már nem hatályos törvényi fogalomhasználattal él. *A fogalmakat az Eütv. 188. § b), c) és d) pontjainak figyelembevételével pontosítani szükséges.*

Ezen hiányosság az ellátott személyek Alaptörvény IV. cikk (1)-(2) bekezdés szerinti szabadsághoz és személyi biztonsághoz való alapvető jogának sérelmére adnak lehetőséget, és egyidejűleg veszélyeztetik a CRPD 14. cikke szerinti, a fogyatékossgal élő személyeket, másokkal azonos alapon megillető személyi szabadsághoz és biztonsághoz való jog érvényesülését.

Felhívom a figyelmet továbbá, hogy a Házirend X. fejezet 2. pontjának azon rendelkezése, amely szerint a lakó eltávozása nem engedélyezhető, ha a kezelőorvos nem javasolja a lakó önmagát vagy másokat veszélyeztető egészségi állapota miatt, kimeríti az ESzCsM rendelet 1.§ (1) bekezdés c) pontja szerinti fizikai korlátozás⁹ fogalmát, így ezen esetekben a korlátozó intézkedésekre vonatkozó eljárásrend szerint szükséges az intézménynek eljárnia.

5.3.3. Intézményi férőhelykiváltás

A CRPD önálló életvitelről és a közösségbe való befogadásról szóló 19. cikke rögzíti, hogy *„az Egyezményben részes államok elismerik a fogyatékossgal élő személyek egyenlő jogát a közösségben való élethez és másokkal egyenlő szabad döntéshez való jogát, valamint minden szükséges és hatékony intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy a fogyatékossgal élő személyek teljes mértékben élvezhessék e jogait és a teljes közösségi befogadást és részvételt, beleértve a következők biztosítását:*

a) a fogyatékossgal élő személyeknek másokkal azonos alapon lehetőségük van lakóhelyüknek és annak megválasztására, hogy hol és kivel élnek együtt, és nem kötelezhetőek bizonyos megszabott körülmények között élni;

b) a fogyatékossgal élő személyek számára hozzáférési lehetőséget biztosítanak többféle otthoni, intézményi és egyéb közösségi támogató szolgálathoz, beleértve azt a személyes segítséget, mely a közösségben éléshez és a közösségbe történő beilleszkedéshez, valamint a közösségtől való elszigetelődés és kirekesztődés megelőzése céljából szükséges; [...]”

A Fot. 17. §-a kimondja, hogy *a fogyatékos személynek joga van a fogyatékossgának, személyes körülményeinek megfelelő – családi, lakóotthoni, intézményi – lakhatási forma megválasztásához.* A fogyatékossgal élő személyek számára ápolást-gondozást nyújtó, 50 főnél nagyobb férőhelyszámú szociális intézmények kiváltására a következők szerint kerül sor: 2013. december 31-éig legalább 1500 fő fogyatékos és pszichiátriai beteg személynek ellátást nyújtó intézményi férőhely kiváltásához az európai uniós társfinanszírozással megvalósuló fejlesztési programok nyújtanak támogatást; az ekképpen kiváltásra nem kerülő intézményi férőhelyek kiváltására a Kormány által meghatározott rendben kerül sor. A kiváltást a CRPD 19. cikkében meghatározottak figyelembevételével kell végrehajtani.

⁹ ESzCsM rendelet 1.§ (1) bekezdés c) pontja szerint fizikai korlátozás: a pszichiátriai beteg szabad mozgásának megtagadása, illetve mozgási szabadságának testi kényszerrel, fizikai és mechanikai eszközökkel, berendezésekkel való korlátozása, így különösen az osztály, a részleg és az intézet elhagyásának megtagadása és megakadályozása, az intézet területén történő mozgás korlátozása, az elkülönítés, a testi kényszer, a rögzítés, valamint a lekötés.

A Fot. fenti szakaszához fűzött indokolás értelmében Magyarország 2007-ben fogadta el a CRPD-t, amelynek 19. cikke új alapokra helyezi a fogyatékossgal élő személyek önálló életviteléről, illetve lakóhelyének megválasztásáról való gondolkodást.

A fogyatékossgal élő személyek esetében is az olcsóbb családban maradást, illetve az önálló lakásban vagy lakóotthonban élést, illetve az ezeket elősegítő közösségi alapú szolgáltatásokat (szociális alapszolgáltatások) kell előnyben részesíteni a drágább, tömegmértű bentlakásos intézményi ellátással (szociális szakellátással) szemben. Míg a mai rendszerben bizottság dönt arról, hogy a fogyatékos személynek hol kell élnie, addig az új értékrend alapján ezt a döntést a fogyatékossgal élő személy hozza meg. Mindennek érdekében a rendelkezés megakadályozza a nagyobb létszámú szociális intézmények további növekedését, és rögzíti, hogy 2011. január 1-jét követően új, fogyatékossgal élő személyek ápoló-gondozó célú férőhelye csak lakóotthoni formában hozható létre.

Az OFP III. fejezetének Lakhatás címszóval ellátott 7.7.2. pontja szerint *a fogyatékossgal élő személyek lakhatásával kapcsolatos döntések és programok tervezése és végrehajtása során különös súllyal kell figyelembe venni az önrendelkezés és a társadalmi integráció alapelvét.*

Az erről szóló kormányzati stratégia alapján folytatni szükséges a fogyatékossgal élő személyek számára ápolást-gondozást nyújtó szociális intézményi férőhelyek kiváltását¹⁰, hangsúlyt fektetve a kiváltással érintett személyek és intézmények felkészítésére, tájékoztatására, támogatására, egyebek mellett a kiváltást támogató mentorhálózat bővítése útján.

A vizsgálat feltárta, hogy az intézményi férőhelykiváltás folyamata a vizsgálat tárgyát képező Intézmény vonatkozásában – habár az rendelkezik érvényes, a megvalósítás konkrét költségeire is kitérő kiváltási tervvel –, forráshiány miatt annak megvalósítása ez idáig elmaradt, így az Intézmény jelenleg a tárgyi és személyi feltételeiben megmutatkozó hiányosságok orvoslására koncentráll.

Ezzel összefüggésben fontosnak tartom megjegyezni, hogy a támogatott lakhatás szolgáltatás kialakításának új finanszírozási támogatása körében – a folyamatban lévő vizsgálataim során a szociális szférában dolgozó szakemberek jelzései szerint – problémaként merült fel, hogy a pályázati finanszírozás az állami fenntartású nagylétszámú bentlakásos intézmények vonatkozásában jelenleg nem biztosított.

Ahogy már korábbi jelentéseimben is kiemeltem, az alapvető jogok gyakorlati érvényesülése és védelme relációjában a nagylétszámú intézmények létjogosultsága már nem igazolható, minden fogyatékos személy alapvető joga és jogos érdeke az önálló életvitel, a közösségi életben való aktív részvétel. A CRPD, valamint a Fot. felelősségrendszere is ezt támasztja alá, amikor állami kötelezettségként rögzítik azon szolgáltatások egyenlő esélyű hozzáférését, amelyek a fogyatékossgal élő személyek számára alternatívát jelentenek a „zárt” intézményi léttel szemben. Az intézményi férőhelykiváltás folyamata a jelen időszak aktuális és sürgető feladata, az országos szinten nagylétszámú bentlakásos intézményekben élő több ezer ellátott személy részére pedig – a minden embert egyenlő mértékben megillető, veleszületett emberi méltóság alapján – az esély a méltó emberi létre.

A fentiekre tekintettel megállapítom, hogy az Intézmény férőhelyei kitagolásának időbeli elhúzódása az ott élő fogyatékossgal élő személyek vonatkozásában a CRPD 19. cikkében deklarált önálló életvitel és a közösségbe való befogadás jogának sérelméhez vezethet.

¹⁰ Annak során pedig különös figyelemmel a CRPD-Bizottság 5. számú Általános észrevételére az önálló életvitelről és a közösségbe való befogadról szóló CRPD 19. cikk kapcsán (2017, CRPD/C/GC/5); a CRPD-Bizottságnak a CRPD Fakultatív Jegyzőkönyvének 6. cikke szerinti, Magyarországgal kapcsolatos vizsgálatáról szóló jelentésére (2020, CRPD/C/HUN/IR/1, kiemelten 114. pont); a CRPD-Bizottság 2022. október 10-én kiadott vonatkozó „Irányelvek az intézményi elhelyezés megszüntetéséről, beleértve a veszélyhelyzeteket is” dokumentumára (2022, CRPD/C/5); valamint a CRPD Bizottság Magyarország egyesített második és harmadik időszakos jelentéséhez kapcsolódó Záró észrevételeinek vonatkozó pontjaira (2022, CRPD/C/HUN/CO/2-3; 41. pont)

6. Intézkedések

A jelentésben feltárt alapvető jogokkal összefüggő visszasságok orvoslása, valamint jövőbeli bekövetkezésének megelőzése érdekében felkérem

1. az Ajbt. 31. § (1) bekezdése alapján *a belügyminisztert*, hogy a tárca az intézményi férőhelyek kiváltásáról szóló hosszútávú stratégia alapján tervezett intézkedései során fordítson kiemelt figyelmet a jelentésben rögzített alapvető jogok érvényesülésével összefüggésben tett megállapításokra, így a tervezett intézkedései során különösen a következőkre:
 - az intézményi férőhelykiváltási programok gyorsabb ütemezésére;
 - a férőhelykiváltási programok befejezéséig a nagylétszámú bentlakásos intézményekben élő személyek méltó életkörülményeit garantáló intézményi működési, tárgyi és infrastrukturális feltételek biztosítására;
 - szakértők bevonásával a szociális szféra szakember ellátottsági helyzetének áttekintésére, és olyan stratégia, illetve célzott intézkedések kidolgozására, amelyek mentén a szociális ellátás megfelelő szakmai színvonalú és az ellátott személyek alapvető jogait érvényre juttató működtetése biztosítható, a munkaerőhiány orvosolható.
2. az Ajbt. 31. § (1) bekezdése alapján *a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság főigazgatóját*, hogy a vizsgálattal érintett Intézményben élő személyek alapvető jogainak érvényesülését garantáló működés érdekében – a férőhelykiváltási program megvalósulásáig – támogassa az Intézmény épületének teljes körű felújítását, modernizálását, akadálymentessé tételét;
3. az Ajbt. 31. § (1) bekezdése alapján felkérem a Csongrád-Csanád Vármegyei Kormányhivatal főispánját, hogy a jövőben is kísérelje fokozott figyelemmel és segítse az Intézmény jogszabályoknak megfelelő működését, annak érdekében, hogy az Intézményben élő ellátottak alapvető jogai maradéktalanul érvényesüljenek;
4. Az Ajbt. 32. § (1) bekezdése alapján *a Napsugár Integrált Szociális Intézmény Csongrád-Csanád Vármegye intézményvezetőjét*, hogy a jelentésben foglaltak figyelembevételével
 - tegyen meg minden intézkedést a tárgyi feltételek megfelelő biztosítása érdekében, gondoskodjon az épület állagmegóvásáról, a vizes blokkok felújításáról és az akadálymentes környezet biztosításáról annak érdekében, hogy az Intézmény lakói méltó körülmények között élhessenek alapvető jogaik érvényesülése mellett;
 - tegyen meg minden intézkedést az SzCsM rendelet 2. számú mellékletében meghatározott 1 fő orvos szakmai létszámhiány megszüntetése, valamint a szakképzettségi ráta növelése érdekében;
 - gondoskodjon a korlátozó intézkedések elrendelésére vonatkozó szabályzattal kapcsolatban feltárt – nem hatályos jogszabályi meghatározásokkal kapcsolatos – pontatlanságok mielőbbi orvoslásáról.

Budapest, 2025. az elektronikus dátumbélyegző szerint

Dr. Kozma Ákos